

Wojciech Górecki

STRAJKI ROBOTNICZE W ŁODZI W LATACH 1948–1949

Strajki podejmowane przez robotników w drugiej połowie lat czterdziestych to jedna z najmniej znanych kart z dziejów PRL – po temat ten sięgnęło jak dotąd niewielu badaczy, protesty z tego okresu nie funkcjonują także w świadomości społecznej. W Łodzi pierwsze strajki zaczęły wybuchać już w kwietniu 1945 r., czyli zaledwie trzy miesiące po zajęciu miasta przez Armię Czerwoną. Powodem była katastrofalna sytuacja materialna robotników. Pierwsza duża fala strajków przetoczyła się przez miasto w sierpniu i wrześniu 1945 r.: wśród postulatów powtarzały się żądania podwyższenia płac, uczciwego ich wyliczania i regularnego wypłacania oraz obniżenia zbyt wysokich norm. W 1946 r. nie było w Łodzi tygodnia bez strajku, strajkowano też w roku następnym. We wrześniu 1947 r. na kilka dni przerwało pracę 26 tysięcy osób zatrudnionych w 17 zakładach, co daje wyobrażenie o skali wystąpień. Sprawom tym poświęciłem artykuł pt. *Strajki robotnicze w Łodzi w latach 1945–1947*¹.

W niniejszym artykule przedstawiłem protesty łódzkich robotników w latach następnych. Podobnie, jak poprzednio, oparłem się głównie na materiałach źródłowych, spośród których najliczniejszą grupę stanowiły dokumenty łódzkich (miejskich i wojewódzkich) instancji Polskiej Partii Robotniczej (PPR) i Polskiej Partii Socjalistycznej (PPS, później Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej – PZPR) oraz łódzkich związków zawodowych. Uzupełnieniem były archiwalia aparatu bezpieczeństwa². W cytowanych dokumentach zachowałem język oryginału.

* * *

¹ Zob.: W. Górecki, *Strajki robotnicze w Łodzi w latach 1945–1947*, „Polska 1944/45–1989. Studia i materiały”, t. 2, Warszawa 1997, s. 93–121.

² Bazę źródłową omawiam szczegółowo w przypisie 99.

W porównaniu z latami poprzednimi, strajki w Łodzi i regionie wybuchały w roku 1948 i 1949 sporadycznie, miały też bardziej ograniczony zasięg. Protesty obejmowały zwykle część wydziału bądź cały wydział danej fabryki i brało w nich udział kilkunastu–kilkudziesięciu robotników; do rzadkości należało przerwanie pracy na dłużej niż kilka godzin. Działania strajkujących nie były skoordynowane, nosiły raczej charakter rozpaczliwej samoobrony. Było to z pewnością wynikiem inwigilacji łódzkich fabryk przez funkcjonariuszy Urzędu Bezpieczeństwa działających w oparciu o system konfidentów. Relacje „Wilka”, „Marylka”, „Błatego”, „Kropki” i innych donosicieli (najczęściej o uznanych za wrogie wypowiedziach robotników) trafiały do IV Departamentu Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego. Do niepokojów wciąż jednak dochodziło – Okręgowa Rada Związków Zawodowych (ORZZ) naliczyła w 1948 r. w Łodzi i województwie aż 2852 „zatargi” (pod tym pojęciem rozumiano jednak nie tylko poważne konflikty, ale także każdą zgłoszoną do ORZZ skargę)³.

W pierwszym numerze „Kuriera Popularnego” (organu prasowego łódzkiej PPS) z 1948 r. Artur Karaczewski⁴ wyrażał przekonanie, że pod kierunkiem „Partii, która jest i będzie potrzebna narodowi polskiemu” poziom życia obywateli poprawi się⁵. Rzeczywistość kolejnych miesięcy okazała się inna: niedostatek, a czasem nędza pozostały nieodłącznymi towarzyszami łódzkiego świata pracy. Partia, o której pisał Karaczewski, w połowie grudnia przestała istnieć. Dokonane 15 grudnia 1948 r. połączenie z PPR położyło kres działalności Polskiej Partii Socjalistycznej – jedynej masowej organizacji upominającej się, co prawda przede wszystkim w osobach działaczy niższych szczebli i z wieloma zastrzeżeniami, o robotnicze prawa. Powołana tego samego dnia PZPR, zajmowała się robotnikami już tylko deklaratywnie.

Sytuacja w łódzkich zakładach pracy

Rok 1948

Strajki, wybuchające w Łodzi i jej okolicach w 1948 r., miały, podobnie jak w latach poprzednich, podłoże głównie ekonomiczne. Najważniejszą przyczyną pro-

³ Archiwum Państwowe w Łodzi (dalej – APŁ), WRZZ w Łodzi. 1947–1950, Sprawozdania z działalności Wydziału Ekonomicznego OKZZ, sygn. 702/II–74, Sprawozdanie miesięczne z 1948 r.

⁴ Artur Karaczewski (1906–1969), dziennikarz, poseł na Sejm Ustawodawczy, radny m. Łodzi. W latach międzywojennych działacz ruchu socjalistycznego, członek Organizacji Młodzieży Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego (dalej – OMTUR), Związku Niezależnej Młodzieży (ZNMS), PPS. W czasie okupacji pisał w prasie podziemnej AK. W latach 1945–1948 był redaktorem naczelnym „Kuriera Popularnego”, potem kierownikiem działu radzieckiego Agencji Prasowo-Informacyjnej, od 1957 r. aż do śmierci redaktorem naczelnym „Dokumentacji Prasowej”.

⁵ A. Karaczewski, *Rok budowy pokoju*, „Kurier Popularny” 1948, nr 1.

testów były niskie płace, które nie wystarczały na pokrycie podstawowych potrzeb, tym bardziej że ceny artykułów spożywczych, przemysłowych i usług wciąż rosły. Urzędnicy administracji gospodarczej, działacze związków zawodowych oraz funkcjonariusze PPS i PPR, zdawali sobie z tego sprawę. 27 lutego 1948 r., na konferencji odbywającej się w Łodzi, z udziałem kierownictwa Ministerstwa Przemysłu i Handlu (MPiH), władz Centralnego Zarządu Przemysłu Włókienniczego (CZPWł – struktura obejmująca cały przemysł lekki), przedstawicieli KC i KŁ PPR oraz Zarządu Głównego Związku Zawodowego Przemysłu Włókienniczego – ZZPW), stwierdzono, że powodem niezadowolenia robotników są m.in. „niewystarczające płace dla zapewnienia minimum egzystencji”⁶.

Na niskie zarobki, szczególnie pracowników akordowych, wpływ miały częste przestoje fabryk, spowodowane brakiem materiałów i surowców niezbędnych do produkcji. Z powodu niedostatku wełny, Dyrekcja Wełniana (administracyjna „czapa” nad zakładami tej branży w Polsce) starała się wyhamowywać produkcję nie dopuszczając do przekroczenia planów ponad 105% i rozważała zmniejszenie zużycia wełny żywej na korzyść włókien sztucznych⁷. W sprawozdaniu CZPWł za pierwszy kwartał 1948 r. odnotowano, że „w dalszym ciągu istnieją trudności w terminowym wykonaniu planu importu [bawełny – *W. G.*] ze względu na dość wolny przydział dewiz”. Niedobór tego surowca wynosił 1015 ton⁸. Brak surowców oraz igieł dziewiarskich i pończoszniczych powodował z kolei, że w niektórych zakładach branży dziewiarskiej wykorzystywano park maszynowy zaledwie w 40%⁹. Zapas barwników w zakładach branży bawełnianej i jedwabniczej wystarczał na kilkudniową produkcję, co rzutowało m.in. na nie wywiązywanie się z umów eksportowych; sytuację określano mianem „katastrofalnej”¹⁰. Nawet, gdy surowiec był, wiele zastrzeżeń budziła jego jakość. Na przykład Tkalnia Jedwabna Nr 4 otrzymywała przędzę uszkodzoną mechanicznie, zabrudzoną, pozlepianą z powodu nieodpowiedniego krochmalenia. W efekcie „robotnicy nie mogą wykonać normy, a przez to samo i zarobek się zmniejsza, co wywołuje niezadowolenie”¹¹.

⁶ Archiwum Akt Nowych (dalej – AAN), PPR-KC, Wydział Ekonomiczny, CZPWł, sygn. 295/XI/322, k. 176–178, Protokół z konferencji w Łodzi z 27 lutego 1948 r.

⁷ AAN, PPR-KC, Wydział Ekonomiczny w Łodzi, Sprawozdania do KC PPR Wydział Przemysłowy nadesłane z KŁ PPR, sygn. 295/XI-50, Sprawozdanie za luty 1948 r.

⁸ APŁ, CZPWł, Oddział Statystyki Ogólnej. Kwartalne sprawozdania opisowe i statystyczne. 1948 r., t. 10, Sprawozdanie z działalności przemysłu włókienniczego za I kwartał 1948 r.

⁹ AAN, PPR-KC, Wydział Ekonomiczny w Łodzi, Sprawozdania do KC PPR Wydział Przemysłowy nadesłane z KŁ PPR, sygn. 295/XI-50, Sprawozdanie za marzec 1948 r.

¹⁰ AAN, PPR-KC, Wydział Ekonomiczny, CZPWł, sygn. 295/XI/322, k. 251, Pismo CZPWł z 9 października 1948 r., znak: DF/0/98/48/pf do Wydziału Ekonomicznego KC PPR; Protokół z konferencji 6 października 1948 r., dotyczący należytego zaopatrzenia przemysłu włókienniczego w niezbędne do produkcji barwniki i chemikalia z importu.

¹¹ APŁ, PPR-KD Górna Prawa, Sekretariat, Sprawozdania I i II sekretarza KD. 1945–1948, t. 5. Sprawozdanie za wrzesień 1948 r.

Nie lepiej było w innych przemysłach: w Państwowej Wytwórni Radiotechnicznej (dawniej – Tele-Radio) z powodu braku materiałów wysłano część robotników na bezpłatne urlopy, a pozostałych przydzielono do stanowisk, które nie wymagały dodatkowej obsługi, np. do maszyny obsługiwanej dotąd przez jednego robotnika przydzielano dalszych dwóch, a wypracowywany na tym stanowisku zarobek dzielono na trzy osoby. Dyrekcja uzasadniała, że posunięcia te są konieczne, ponieważ „gdyby produkowali tak, jak do tego czasu [do września 1948 r. – *W. G.*], to nie mieliby co robić w 1949 r.”¹² W zakładach branży metalowej brak „różnych materiałów” powoduje nierytmiczne wykonywanie zadań planowych, „obniża zarobki robotników, wytwarza niezadowolenie i sarkanie”¹³.

Innymi przyczynami postojów i ograniczania produkcji, a w konsekwencji głodowych płac, które pchały robotników do strajków i coraz częstszych kradzieży, były: przestarzały park maszynowy i jego niefachowa obsługa, brak wentylacji w salach produkcyjnych, częste pożary, nieodpowiednie magazynowanie surowców (składowano je często pod gołym niebem) i błędy w zarządzaniu¹⁴. Do tych ostatnich nie dochodziłoby, gdyby jedynym kryterium branim pod uwagę przy obsadzaniu stanowisk kierowniczych była fachowość kandydatów. Na odprawie gospodarczej Oddziału Ekonomicznego PPS w Łodzi, na której zaprezentowano wnioski z przeprowadzonych 17 lustracji terenowych, stwierdzono, że zakłady „niewłaściwie prowadzą politykę personalną, skutkiem czego wiele stanowisk kierowniczych jest obsadzone przez ludzi nie posiadających dostatecznych na to kwalifikacji”¹⁵. Konkluzja taka nie dziwi w świetle wypowiedzi dyrektora generalnego CZPWł, W. Wendego, według którego „najważniejszą rzeczą dla każdego kierownika z administracji gospodarczej jest jego upolitycznienie, żeby się on

¹² *Ibidem*.

¹³ AAN, PPR-KC, Wydział Zawodowy Łódź Miasto. 1946–1948, sygn. 295/XIII-18, k. 254, Sprawozdanie Wydziału Zawodowego KŁ PPR za maj 1948 r.

¹⁴ AAN, PPS, Sekretariat Generalny, Wydział Ekonomiczno-Przemysłowy WK Łódź, 1946–1948, sygn. 235/XV-43, k. 170, Sprawozdanie Wydziału Ekonomicznego WK PPS w Łodzi za lipiec 1948 r.; k. 1, Referat „Zadania gospodarcze Komitetów Terenowych”; APŁ, CZPWł, Oddział Statystyki Ogólnej. Dyrekcja Przemysłu Wełnianego. Ogólna synteza działalności branży za IV kwartał 1948 r., teczka 49. Sprawozdanie Dyrekcji Przemysłu Wełnianego Działu Ekonomiki do CZPWł z 31 stycznia 1949 r., L.dz.: II/EE1/1638; APŁ, PPR, Wydział Ekonomiczny, CZPWł, Samodzielny Referat Ochrony CZPWł. Sprawozdania produkcyjne, 1948 r., teczka 144, Sprawozdanie z sytuacji w przemyśle włókienniczym za okres od 9 października do 15 października 1948 r.; Biuletyny Informacyjne Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego 1948 r., t. 2, red. B. Gronek, I. Marczak, M. Olkuśnik. Warszawa 1995, seria: Źródła do historii Polski XX wieku – ze zbiorów Centralnego Archiwum Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, s. 101, 159, 170.

¹⁵ AAN, PPS, Sekretariat Generalny, Wydział Ekonomiczno-Przemysłowy WK Łódź, 1946–1948, sygn. 235/XV-43, k. 177, Sprawozdanie z działalności Oddziału Ekonomicznego PPS w Łodzi za sierpień 1948 r.

sam upolitycznił, i dalej kierowanie techniczne nie jest trudne, jest znacznie łatwiejsze niż kierowanie polityczne”¹⁶.

Jedynie co trzeci robotnik zatrudniony w przemyśle łódzkim zarabiał ponad 7 tysięcy złotych. O złych warunkach życia świadczyła wysoka umieralność na gruźlicę – wynosiła 16,3 zgonów na 10 tysięcy mieszkańców Łodzi, przy średniej krajowej 13,9¹⁷. „Dopóki robotnik nie zarobi na minimum utrzymania – konkluduje jedno ze sprawozdań Dzielnicowego Komitetu PPS Łódź Górna – zadowolony nie będzie i stale będzie narzekał na obecne stosunki”¹⁸. Z kolei w sprawozdaniu Wydziału Ekonomiczno-Przemysłowego Wojewódzkiego Komitetu PPS z 29 lipca 1948 r., stwierdzono, że „sytuacja materialna, w jakiej znajduje się świat pracy, nie jest zadowolająca”¹⁹. Potwierdzać to miał załączony wykaz zarobków²⁰.

Grupa płacowa (zarobki miesięczne w złotych)	Procentowy udział pracowników w grupach	
	pracownicy fizyczni	pracownicy umysłowi
do 4000	23	1
4000–7000	40	12
7000–10 000	30	28
10 000–15 000	6	36
15 000–20 000	1	17
powyżej 20 000	–	6

Zdaniem WK PPS „Zarobki pierwszych dwóch grup nie są wystarczające. Robotnice dorabiają sprzątniem i praniem, mężczyźni rozładowywaniem węgla itp., ale ludzi o tego rodzaju pracy zarobkowej jest mały odsetek. Znaczna większość uzupełnia swój budżet dochodami z kradzieży”²¹. Na wspomnianej już konferencji (z udziałem kierownictwa MPiH, władz CZPWł, przedstawicieli KC i KŁ PPR oraz Zarządu Głównego ZZPW) stwierdzono, że płace w przemyśle włókienniczym można podzielić na następujące grupy: 1) wysokie zarobki wielowarsztatowców (10–16 tysięcy zł), 2) średnie akordowe (6–10 tysięcy zł) i średnie pomocnicze (5–8 tysięcy zł) oraz 3) niskie płace pracowników gospodarczych (od 3,2 tysiąca zł)²². Na poziom życia przeciętnej łódzkiej rodziny robotniczej wpły-

¹⁶ AAN, PPR-KC, Wydział Ekonomiczny, sygn. 295/XI-1, Stenogram z krajowej narady gospodarczej PPR 18 września 1948 r.

¹⁷ „Wiadomości Statystyczne GUS” 1948, nr 19.

¹⁸ APŁ, PPS – DK Łódź Górna, Sprawozdania DK PPS 1945, 1946, 1947, 1948 r., sygn. 20/VI/1, Sprawozdanie z 8 stycznia 1948 r.

¹⁹ AAN, PPS, Sekretariat Generalny. Wydział Ekonomiczno-Przemysłowy WK Łódź, 1946–1948, sygn. 235/XV-43, k. 167–168, Sprawozdanie dotyczące struktury organizacyjnej i prac Wydziału Ekonomicznego WK PPS w Łodzi z 29 lipca 1948 r.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*.

²² AAN, PPR-KC, Wydział Ekonomiczny, CZPWł, sygn. 295/XI/322, k. 176–178, Protokół z konferencji w Łodzi z 27 lutego 1948 r.

wały oprócz niskich płac także wysokie ceny. Oto przykładowe ceny artykułów spożywczych w Łodzi w lipcu 1948 r.²³

Artykuł	Jednostka miary	Cena w zł	Artykuł	Jednostka miary	Cena w zł
Chleb żytni	1 kg	37	Jaja	1 szt.	13
Mąka pszenna	1 kg	68	Mięso wołowe	1 kg	200
Kasza jęczmienna	1 kg	63	Mięso wieprzowe	1 kg	230
Groch polny	1 kg	88	Słonina	1 kg	320
Ziemiaki	1 kg	17,6	Kiełbasa wieprzowa zw.	1 kg	310
Masło	1 kg	509	Cukier	1 kg	178
Mleko	1 l	40	Węgiel	100 kg	500

„Nastroje niezbyt dobre, ciągle narzekania na niskie stawki i drożyznę” – zanotowano w jednym ze sprawozdań PPR²⁴. Podobne stwierdzenie jest zawarte w sprawozdaniu dzielnicowej komórki PPS: „Narzekania są wśród klasy robotniczej na niskie zarobki, nie wystarczające na minimum egzystencji, przeto zdarzają się częste kradzieże”²⁵. PPR nieodmiennie akcentowała aspekt polityczny wszelkich zatargów: teza o podburzającym robotników „wrogu klasowym” ułatwiała pracę Milicji Obywatelskiej i Urzędowi Bezpieczeństwa, usprawiedliwiając stosowanie wobec niezadowolonych szerokiego wachlarza represji. W fabrykach łódzkich kradzieże stały się zjawiskiem powszechnym. Sprawców surowo karano, z reguły zwalnając ich z pracy. „Jednym z najpoważniejszych powodów konieczności zwalniania robotników przez zakłady są kradzieże. W tej dziedzinie okazuje się niezbędna i skuteczna akcja ze strony Rad Zakładowych i Związków Zawodowych oraz Władz Partyjnych” – do takiego wniosku dochodzi Dyrekcja Przemysłu Wełnianego²⁶. Jednocześnie Hilary Minc obliczył, że daleko taniej wypadnie władzy, jeśli ludzie będą kraść, niżby miano im godziwie płacić²⁷. Kradli robotnicy, ale także portierzy, magazynierzy, kierownicy oddziałów produkcyjnych i funkcjonariusze straży przemysłowej. Łupem padały głównie wyroby własnej firmy (w przypadku zakładów włókienniczych zwłaszcza przedza, tkaniny, odzież), ale również żarówki, narzędzia, drobne części maszyn, pasy transmisyjne. O skali zjawiska niech świadczy fakt, że w lutym 1948 r., tylko z zakładów

²³ „Wiadomości Statystyczne GUS” 1948, nr 19.

²⁴ APŁ, PPR-KD Śródmieście Lewa, Sekretariat, Sprawozdania I i II sekretarza KD, 1947-1948, teczka 4, Sprawozdanie za styczeń 1948 r.

²⁵ APŁ, PPS-DK Łódź Górna, Sprawozdania DK PPS, 1945, 1946, 1947, 1948 r., sygn. 20/VI/1, Sprawozdanie z 7 lutego 1948 r.

²⁶ APŁ, CZPWł, Oddział Statystyki Ogólnej, Dyrekcja Przemysłu Wełnianego, Ogólna synteza działalności branży za IV kwartał 1948 r., teczka 49, Sprawozdanie Dyrekcji Przemysłu Wełnianego Dział Ekonomiki do CZPWł z 31 stycznia 1949 r., L.dz.: II/EE1/1638.

²⁷ E. Berberysz, *Kartki ze skażonej strefy*, „Kultura” (Paryż) 1993, nr 11, s. 97.

branży dziewiarskiej, skradziono, jak się szacowało, 17% produkcji!²⁸. W zakładach innych branż przemysłu lekkiego również nie było pod tym względem lepiej, np. w styczniu 1948 r. w Państwowych Zakładach Przemysłu Bawełnianego (PZPB) Nr 6 skradziono 475 mb tkaniny białej i 120 kg przędzy²⁹, w Ośrodku Konferencyjnym Nr 3 – 150 sztuk wyrobów (koszule, poszewki)³⁰, a w Państwowych Zakładach Przemysłu Wełnianego (PZPW) Nr 37 – 500 mb tkaniny wełnianej³¹, zaś w maju 1948 r. w PZPW Nr 36 – 200 kg przędzy wełnianej i jedwabniczej³². W styczniu 1948 r. w Zakładach Motozbyt udaremniono kradzież skrzynki świec samochodowych wartości 300 tys. zł³³. Duża liczba osób zwolnionych za kradzieże (tylko w przemyśle włókienniczym około 3 tysięcy miesięcznie) sprawiała, że w niektórych firmach rozważano, czy nie przyjmować ich z powrotem³⁴. We wrześniu, w PZPB Nr 4, komendant straży przemysłowej postrzelił śmiertelnie robotnika, uciekającego ze skradzionym materiałem. „Incident – skomentowała komórka PPR – wywołał wzburzenie załogi, inspirowane przez jednostki zainteresowane, ale wszystko zostało opanowane”³⁵. Zdaniem PPR i związków zawodowych za kradzieżami – podobnie, jak za strajkami – kryła się nie określona bliżej „reakcja”: „Reakcja jako atut do namawiania robotników do kradzieży, stawia ten, iż dostają małą płacę, aby wyżyć, trzeba kraść”³⁶. Oficjalne gremia wyrażały nadzieję, że „akcje uświadamiające i eliminowanie jednostek często zdegenerowanych moralnie może jedynie przynieść dobre rezultaty”³⁷ i pocieszały się, że „zakłady zabezpieczone są w oręż ideologiczny, a w razie potrze-

²⁸ AAN, PPR-KC, Wydział Ekonomiczny w Łodzi, Sprawozdania do KC PPR Wydział Przemysłowy nadesłane z KŁ PPR, sygn. 295/XI-50, Sprawozdanie za luty 1948 r.

²⁹ APŁ, PPR-KD Górna Prawa, Sekretariat, Sprawozdania I i II sekretarza KD, 1945–1948, t. 5, Sprawozdanie za styczeń 1948 r.

³⁰ AAN, PPR-KC, Wydział Ekonomiczny w Łodzi, Sprawozdania do KC PPR Wydział Przemysłowy nadesłane z KŁ PPR, sygn. 295/XI-50, Sprawozdanie za luty 1948 r.

³¹ APŁ, PPR-KD Górna Lewa, Sekretariat, Sprawozdania I i II sekretarza KD, 1945–1948, t. 4, Sprawozdanie za styczeń 1948 r.

³² APŁ, PPR-KD Śródmieście Lewa, Sekretariat, Sprawozdania I i II sekretarza KD, 1947–1948, t. 5, Sprawozdanie za maj 1948 r.

³³ AAN, PPR-KC Wydział Ekonomiczny w Łodzi, Sprawozdania do KC PPR Wydział Przemysłowy nadesłane z KŁ PPR, sygn. 295/XI-50, Sprawozdanie za luty 1948 r.

³⁴ AAN, PPR-KC, Wydział Zawodowy Łódź Miasto, 1946–1948, sygn. 295/XIII-18, k. 290, Sprawozdanie miesięczne OKZZ za sierpień 1948 r.

³⁵ APŁ, PPR-KŁ, Sekretariat, Sprawozdania miesięczne KŁ, za lata: 1945, 1946, 1947, 1948, t. 10, Sprawozdanie za wrzesień 1948 r.; APŁ, PPR-KŁ, Wydział Ekonomiczny, Sprawozdania miesięczne Wydziału, 1948 r., teczka 105, Sprawozdanie za wrzesień 1948 r.

³⁶ APŁ, PPR-KD Fabryczna, Protokół konferencji KD, 1948 r., t. 1, Referat sprawozdawczy z pracy i stanu organizacji partyjnej Dzielnicy PPR Fabryczna PZPB Nr 1 w Łodzi za okres od grudnia 1947 r. do listopada 1948 r.

³⁷ APŁ, PPR-KD Górna Lewa, Sekretariat, Sprawozdania I i II sekretarza KD, 1945–1948, t. 4, Sprawozdanie za wrzesień 1948 r.

by w interwencję MO”³⁸. Funkcjonariusze MO i UB, oprócz zwalczania strajków i kradzieży, zajmowali się także przypadkami fikcyjnej dokumentacji produkcyjno-płacowej, jaką prowadzono w wielu firmach. Celem tych machinacji było umożliwienie uzyskiwania przez załogę wyższych, niż wynikałoby to z obowiązujących przepisów, wynagrodzeń. W PZPB Nr 5 dopisywano robotnikom w kartach pracy godziny postojowe, przyjmowano do wyliczeń produkcję zawyżoną, zamiast faktycznie wykonanej, odnotowywano robotnikom akordowym nieobecności w pracy, choć w tym czasie pracowali. W efekcie faktycznie nie wykonane normy okazały się na papierze nie tylko wykonane, ale przekroczone³⁹. Sprawą zainteresował się, na wniosek Naczelnego Inspektoratu Kontroli CZPWł, Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego⁴⁰ (do WUBP wpłynął też list KŁ PPR⁴¹). O śledztwie informowany był na bieżąco Minister Bezpieczeństwa Publicznego⁴². W PZPW Nr 36 kierownik Przędzalni zawyżył na papierze wykonaną produkcję do 200% normy⁴³, w Państwowych Zakładach Przemysłu Dzwierskiego (PZPDz) Nr 6, pracownikom umysłowym przyznano premie w kwocie 35 443 zł za nie wykonaną produkcję 38 261 sztuk odzieży⁴⁴. W Państwowych Zakładach Przemysłu Jedwabniczo-Galanteryjnego (PZPJ-G) Nr 8 wypłacono pensje robotnikom za 5200 kg przędzy, gdy rzeczywista produkcja wyniosła 4000 kg.

Rok 1949

„Wyniki pracy przemysłu są uzależnione nie tylko od wydajności robotnika i od sprężystości oraz stylu pracy kierownictwa – pisał 11 stycznia 1949 r. z właściwym dla tych czasów zadęciem „Głos Robotniczy” – lecz również od organizacji pracy, która z kolei w dużym stopniu jest zależna od sprawności zaopatrzenia

³⁸ APŁ, PPR-KŁ, III Konferencja KŁ 1948 r., t. 3, k. 125; APŁ, PPR-KŁ, Sekretariat, Protokoły z posiedzeń Sekretariatu 1948 r., t. 7, k. 78, Protokół z 21 czerwca 1948 r.; k. 82, Protokół [brak daty]; Pismo Koła PPS przy PZPB Nr 5 do tow. W. Stawińskiego z 8 lipca 1948 r.; APŁ, PPS-WK, Oddział Ekonomiczno-Przemysłowy, Sekcja Włókiennicza, Protokoły posiedzeń, Sprawozdania, 1946, 1947, 1948 r., sygn. 22/XIV/11, Protokół z zebrania Sekcji Włókienniczej Rady Gospodarczej WK PPS w Łodzi odbytego 6 sierpnia 1948 r.; AAN, PPR-KC, Wydział Ekonomiczny, sygn. 295/XI-1, k. 86, Wypowiedź tow. Żebrowskiego.

³⁹ AAN, PPR-KC, Wydział Ekonomiczny, CZPWł, sygn. 295/XI/325, znak: RŁ/8/pf/48, k. 236, Pismo N.I.K. CZPWł do Wydziału Ekonomicznego WUPB w Łodzi z 9 lipca 1948 r.

⁴⁰ APŁ, PPR-KŁ, Protokoły Egzekutyw 1948 r., teczka 6, Raport Specjalny z przeprowadzonego dochodzenia w sprawie nadużyć na odcinku płacy w PZPB Nr 5, skierowane do Naczelnika Wydziału IV WUBP Łódź, z 6 lipca 1948 r.

⁴¹ Biuletyny Informacyjne Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego (...), s. 147, 169.

⁴² AAN, PPR-KC, Wydział Ekonomiczny w Łodzi, Sprawozdania do KC PPR Wydział Przemysłowy nadesłane z KŁ PPR, sygn. 295/XI-50, Sprawozdanie za lipiec 1948 r.

⁴³ AAN, PPR-KC, Wydział Ekonomiczny w Łodzi, Sprawozdania do KC PPR Wydział Przemysłowy nadesłane z KŁ PPR, sygn. 295/XI-50, Sprawozdanie za wrzesień 1948 r.

⁴⁴ APŁ, PPR-KD Górna, Protokoły kół partyjnych, t. 16, k. 39.

materiałowego”. Autor tekstu zwraca uwagę, że w latach poprzednich właśnie złe zaopatrzenie było częstą przyczyną fabrycznych postojów, zmian asortymentu i kiepskiej jakości wyrobów, co z kolei wpływało na obniżenie zarobków i prowadziło do protestów robotniczych. „Na szczęście na odcinku zaopatrzenia – brzmi konkluzja artykułu – widać już od dłuższego czasu stałą i systematyczną poprawę”⁴⁵. Mniej optymizmu można znaleźć w sprawozdaniach Wydziału Ekonomicznego Komitetu Łódzkiego PZPR, przesyłanych Komitetowi Centralnemu Partii. W styczniu duże trudności surowcowe miały wszystkie Ośrodki Konfekcyjne. Z tego powodu „wypadło z produkcji na terenie Łodzi ponad 400 osób [...]. Na niektórych Ośrodkach (Nr 1 i 4) były wypadki, że cały szereg osób kręciło się na terenie fabrycznym bez jakiegokolwiek przydziału pracy. Ośrodek Nr 2, aby uniknąć podobnej sytuacji, urlopował pracowników zbędnych”⁴⁶. W lutym sytuacja zaopatrzeniowa w farbiarniach branży dziewiarskiej była „nie tylko niedostateczna, ale wprost katastrofalna”. W wielu zakładach miały miejsce „poważne postoje” spowodowane brakiem dzianiny do farbowania, np. PZPDz Nr 6, będące w stanie przerobić dziennie 2500 kg dzianiny, przekazywały do dalszej produkcji tylko 500 kg. Sygnalizowano ponadto złe zaopatrzenie w igły dziewiarskie⁴⁷. W tym samym czasie (29 stycznia 1949 r.), na posiedzeniu Sekcji Dziewiarskiej przy Wydziale Ekonomicznym KŁ, niejaka towarzyszka Orzechowska przekonywała: „Uchwały Plenum Sierpniowego [chodzi tu zapewne o Plenum KC PPR 31 sierpnia–3 września 1948 r., na którym B. Bierut został wybrany sekretarzem generalnym KC PPR – *W. G.*] i związane z nimi narady aktywu gospodarczego, pogłębiły świadomość klasy robotniczej w ich przodującej roli w życiu gospodarczym i państwowym. Wyrazem tego były podejmowane rezolucje o wzmożeniu produkcji i unieszkodliwieniu wroga klasy robotniczej”⁴⁸. W maju Wydział Ekonomiczny KŁ oceniał jako krytyczną sytuację zaopatrzeniową w zakładach branży bawełnianej. Przędzalniom bawełnianym groziło częściowe unieruchomienie, względnie zmiana asortymentu, wiążąca się z ilościowym spadkiem produkcji, m.in. wyrobów na eksport (nieustanne zmiany asortymentu bawełny wpływały na wzrost przestojów, ponieważ przestawienie maszyn wymagało czasu)⁴⁹. W Zakładach im. Strzelczyka (przemysł metalowy) brak łożysk kulkowych nie pozwa-

⁴⁵ Doniosły współczynnik rozwoju produkcji. Zaopatrzenie przemysłu włókienniczego, „Głos Robotniczy” 1949, nr 11.

⁴⁶ APŁ, PZPR-KŁ, Wydział Ekonomiczny, Sprawozdania Wydziału Ekonomicznego KŁ do KC, Rok 1949, cz. I, sygn. 34/VIII/7, Sprawozdanie za styczeń 1949 r.

⁴⁷ APŁ, PZPR-KŁ, Wydział Ekonomiczny, Sprawozdania Wydziału Ekonomicznego KŁ do KC, 1949 r., cz. I, sygn. 34/VIII/7, Sprawozdanie za luty 1949 r.

⁴⁸ APŁ, PZPR-KŁ, Wydział Ekonomiczny, Protokoły Sekcji Wydziału Ekonomicznego KŁ PZPR, 1949–1950, sygn. 34/VIII/31, Protokół z posiedzenia Sekcji Dziewiarskiej przy KŁ Wyzd.[iał] Ekonom.[iczny] w dniu 29 stycznia 1949 r.

⁴⁹ APŁ, PZPR-KŁ, Wydział Ekonomiczny, Sprawozdania Wydziału Ekonomicznego KŁ. Rok 1948, 1949, sygn. 34/VIII/6, Sprawozdanie za maj 1949 r.

łał na dokończenie produkcji 44 szlifierek, bardzo poszukiwanych na rynku krajowym, brakowało też części elektrycznych i surowki odlewniczej. W efekcie wykonanie planu produkcyjnego stało pod znakiem zapytania⁵⁰. W budownictwie tzw. pokrycie materiałowe, czyli zaopatrzenie w materiały niezbędne do pracy, zaspokajane było w 1949 r. w 40–70%. Brakowało cementu, żelaza, cegieł i drewna⁵¹. W Fabryce Farb i Lakierów „robotnicy co miesiąc, między 1 a 15, chodzą bez pracy z powodu braku surowca. Praca zaczyna się zwykle w drugiej połowie miesiąca”⁵². Zakłady Przemysłu Skórzanego wyczerpały zapas surowca przeznaczony na cały rok już w maju⁵³. Brak metali kolorowych spowodował postój Łódzkich Zakładów Wyrobów Aparatury Niskiego Napięcia (ŁZWANN) A-11 (nie pracowało 78 osób). Pracownicy otrzymali więcej niż głodowe pensje, np. robotnica Starosta 1 zł, a robotnica Owsiak – 9 zł⁵⁴. Braki w zaopatrzeniu najdotkliwiej odczuli więc pracownicy fizyczni, w szczególności akordowi. Na sugestie pracowników Komitetu Łódzkiego PZPR, że poniesienie realnych zarobków można osiągnąć drogą zwiększenia wydajności pracy, robotnicy odpowiedzieli: „Jak zwiększyć wydajność, kiedy mamy ciągle postoje z braku surowca czy części zamiennych”⁵⁵. Postoje, wpływające na obniżenie pensji robotniczych, były także wynikiem psucia się starych, wysłużonych maszyn i urządzeń oraz pożarów, do których dochodziło na skutek braku właściwej klimatyzacji i wentylacji hal produkcyjnych i magazynowych. W kwietniu spłonęła Garbarnia Nr 4: straty w materiałach i sprzęcie wyniosły ponad 5, a w skórze gotowej i półfabrykatkach ponad 4 miliony zł⁵⁶. W maju tylko w zakładach włókienniczych doszło do 24 awarii i uszkodzeń, które pociągnęły za sobą ponad 10 tysięcy straconych dni roboczych⁵⁷. W sierpniu w PZPW Nr 40 pożar szarpacza (nazwa maszyny służącej do rozdrabniania bel bawełny) pochłonął 220 kg surowca i pasy transmisyjne⁵⁸, z kolei wytopienie się łożyska przy silniku elektrycznym w PZPB Nr 8 wyłączyło z eksploatacji 49 zgrzeblarek, 4 ciagarki i 28 wrzecion obsługiwanych przez 66 ludzi⁵⁹.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ APŁ, PZPR-KŁ, Wydział Ekonomiczny, Sprawozdania Wydziału Ekonomicznego KŁ, Rok 1948, 1948, sygn. 34/VIII/6, Uwagi dotyczące przebiegu Akcji R w Łodzi.

⁵⁶ APŁ, PZPR-KŁ, Wydział Ekonomiczny, Sprawozdania Wydziału Ekonomicznego KŁ do KC, Rok 1949, cz. I, sygn. 34/VIII/7, Sprawozdanie za kwiecień 1949 r.

⁵⁷ APŁ, PZPR-KŁ, Wydział Ekonomiczny, Sprawozdania Wydziału Ekonomicznego KŁ do KC, Rok 1949, cz. I, sygn. 34/VIII/7, Sprawozdanie za maj 1949 r.

⁵⁸ Centralne Archiwum Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji (dalej – CA MSWiA). Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego, Gabinet Ministra, t. 560 (41/465), Biuletyn Dzienny nr 177/337 z 6 sierpnia 1949 r.

⁵⁹ CA MSWiA. Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego. Gabinet Ministra, t. 560 (41/465), Biuletyn Dzienny nr 180/340 z 10 sierpnia 1949 r.

W tym samym miesiącu w Państwowej Fabryce Papieru w Pabianicach wytopiło się łożysko przy korbowodzie głównej maszyny parowej i zakład przez tydzień nie pracował⁶⁰, zaś pożar na Oddziale Pokostowni Fabryki Przyborów Tkackich i Części Zamiennych przyniósł straty w wysokości około 300 tysięcy zł⁶¹. W kwietniu Wydział Ekonomiczny Komitetu Łódzkiego PZPR przeprowadził co prawda akcję, mającą podnieść bezpieczeństwo przeciwpożarowe i „antysabotażowe” („wydane zostały okólniki i zarządzenia porządkowe ze strony administracyjnej, zaś ze strony partyjnej udzielono sekretarzom dzielnic instrukcji i wskazówek celem wzmożenia czujności na tym odcinku”⁶²), ale liczba awarii i pożarów nie zmniejszyła się. Na nastroje łódzkiego społeczeństwa wpływała fatalna aprowizacja: „Częste narzekania na braki aprowizacyjne dawały się odczuwać na zakładach pracy, na zebraniach, w rozmowach prywatnych i w kolejkach stojących przed sklepami rzeźniczymi” – sygnalizuje Komitetowi Centralnemu Komitet Łódzki PZPR⁶³. Instruktor KŁ po przeprowadzeniu lustracji w PZPB Pabianice zanotował, iż zdarza się, że robotnicy opuszczają dzień pracy, aby zdobyć trochę artykułów żywnościowych⁶⁴. Trudno powiedzieć, czy miało to duży wpływ na absencję w łódzkich zakładach, w każdym razie w rezolucji po posiedzeniu Plenum KŁ PZPR 24 listopada 1949 r. czytamy: „Występujący w przemyśle włókienniczym, a także w niektórych innych zakładach wzrost nieusprawiedliwionej nieobecności, spóźnienia do pracy, opuszczenia jej przed upływem dnia roboczego, nierobstwo w czasie godzin pracy – nie są przez naszych towarzyszy zwalczane z całą energią, na jaką zasługują, co wynika z ich niepartyjnego stosunku do tej tak ważnej sprawy, z oportunistycznej ślepoty i niechęci dostrzegania za tą sprawą przejawów świadomej akcji wroga klasowego, nacisku obcych, drobnomieszczańskich żywiołów”⁶⁵. Plagą fabryk nadal były kradzieże. Na tym samym posiedzeniu Plenum KŁ PZPR (24 listopada 1949 r.) Adam Żebrowski, sekretarz KŁ do spraw ekonomicznych, zauważył: „Kradzieże wzrosły, gdyż organizacje partyjne nie doceniały tego zagadnienia i wypadało ono z pola naszego widzenia”. Według Żebrowskiego 887 przypadków kradzieży, jakie ujawniono od początku 1949 r., miało charakter zorganizowany, a ze złodziejami często współdziałali strażnicy pożarni

⁶⁰ CA MSWiA. Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego, Gabinet Ministra, t. 560 (41/465), Biuletyn Dzienny nr 186/346 z 18 sierpnia 1949 r.

⁶¹ CA MSWiA. Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego, Gabinet Ministra, t. 560 (41/465), Biuletyn Dzienny nr 183/343 z 13 sierpnia 1949 r.

⁶² APŁ, PZPR-KŁ, Wydział Ekonomiczny, Sprawozdania Wydziału Ekonomicznego KŁ do KC, Rok 1949, cz. I, sygn. 34/VIII/7, Sprawozdanie za kwiecień 1949 r.

⁶³ APŁ, PZPR-KŁ, Wydział Ekonomiczny, Sprawozdania Wydziału Ekonomicznego KŁ do KC, Rok 1949, cz. I, sygn. 34/VIII/7, Sprawozdanie za marzec 1949 r.

⁶⁴ APŁ, PZPR-KŁ, Notatki instruktorów Wydziału Ekonomicznego, 1949–1952, sygn. 34/VIII/1.

⁶⁵ APŁ, PZPR-KŁ, Protokoły z posiedzeń plenum KŁ PZPR, 1948–1949, sygn. 38, Protokół z posiedzenia Plenum KŁ PZPR odbytego 24 listopada 1949 r. (rezolucja).

i przemysłowi⁶⁶. Wydział Ekonomiczny KŁ informował KC, że w PZPDz Nr 3: „pracownicy zdemoralizowani kradzieżami, koło partyjne słabe i niejednokrotnie biorące udział w wszelkiego rodzaju kradzieżach, szczególnie pończoch steelonowych [*sic!*]”⁶⁷. W pierwszym półroczu 1949 r. Komisja Kontroli Partyjnej przy KŁ PZPR prowadziła dochodzenie przeciwko 221 osobnikom, którzy będąc członkami partii „popełniali te lub inne występki lub nawet przestępstwa”⁶⁸. Chodziło przede wszystkim właśnie o kradzieże. Wartość skradzionych wyrobów, narzędzi, części zamiennych itp. trudno oszacować: obok drobiazgów ginęły rzeczy bardzo cenne. W PZPB Nr 1 sześciuosobowa grupa wyniosła materiały tekstylne warte pół miliona złotych⁶⁹, zaś z LZWANN A-21 zginęły narzędzia za około 2 miliony zł. W ostatnim przypadku nie była to akcja jednorazowa – kradzieży dokonywano tam systematycznie od 1947 r.⁷⁰ Z pewną wyrozumiałością odniósł się do przypadków kradzieży fabrycznego mienia Walenty Wende, generalny dyrektor CZPWł. Na Konferencji Miejskiej KŁ PZPR (11–12 czerwca 1949 r.) powiedział on: „Ostatnio, 10 dni temu, na zakładach w Pabianicach wyszedł na jaw taki fakt, że jeden z pracowników od szeregu miesięcy wynosił po 30 mtr. [metrów tkaniny – *W.G.*] dziennie. Po prostu był niezadowolony z zarobków. Organizacja partyjna nie potrafiła tego od razu ustalić”⁷¹. Jedną z przyczyn kradzieży była zła sytuacja materialna robotników. Związki zawodowe, powołane statutowo do obrony interesów załóg, nie robiły nic, by ją poprawić. Przeciwnie – regulacje płac dokonane przez zakładowe organizacje związkowe i Okręgową Radę Związków Zawodowych przy wprowadzaniu w pierwszym kwartale 1949 r. Nowego Układu Zbiorowego Pracy doprowadziły w wielu wypadkach do obniżenia zarobków, stając się zarzewiem strajków i protestów – będzie o tym mowa w dalszej części artykułu. Do pracy związków krytycznie odnosili się niektórzy działacze PZPR: ich zdaniem miały one niewłaściwe podejście do zagadnień... racjonalizatorstwa oraz współzawodnictwa pracy. Zygmunt Krzywański, kierownik Wydziału Zawodowego KŁ stwierdził: „Plama na pracy Związków Zawodo-

⁶⁶ APŁ, PZPR-KŁ, Protokoły z posiedzeń plenum KŁ PZPR, 1948–1949, sygn. 38, Protokół z posiedzenia Plenum KŁ PZPR odbytego 24 listopada 1949 r. (wypowiedź tow. Adama Żebrowskiego).

⁶⁷ APŁ, PZPR-KŁ, Wydział Ekonomiczny, Sprawozdania Wydziału Ekonomicznego KŁ do KC, Rok 1949, cz. I, sygn. 34/VIII/7, Sprawozdanie za marzec 1949 r.

⁶⁸ APŁ, PZPR-KŁ, Konferencja miejska, stenogram, referat sprawozdawczy, protokół komisji mandatowej, rezolucje, Rok 1949, t. I, Sprawozdanie z konferencji 11 i 12 czerwca 1949 r.

⁶⁹ CA MSWiA. Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego. Gabinet Ministra, t. 559 (41/464), Biuletyn Dzienny 22 maja 1949 r.

⁷⁰ APŁ, PZPR-KŁ, Wydział Ekonomiczny, Sprawozdania Wydziału Ekonomicznego KŁ, Rok 1948, 1949, sygn. 34/VIII/6, Sprawozdanie za maj 1949 r.

⁷¹ APŁ, PZPR-KŁ, Konferencja miejska, stenogram, referat sprawozdawczy, protokół komisji mandatowej, rezolucje, Rok 1949, t. I, Sprawozdanie z konferencji 11 i 12 czerwca 1949 r. Wypowiedź tow. Wende (s. 110 protokołu).

wych to sprawa racjonalizatorstwa – to zagadnienie pozostawiły Związki Zawodowe samym racjonalizatorom. Właśnie racjonalizatorzy są pod obrządem reakcji, ich wynalazki i ulepszenia interesują ogromnie wroga”⁷². Adam Żebrowski zauważył: „Mamy np. ze strony Związków Zawodowych takie wypowiedzi, że współzawodnictwo na danym zakładzie pracy jest za mało rozwinięte, gdyż referat współzawodnictwa [w zakładach powoływane były Komitety Współzawodnictwa – *W. G.*] jest tam za słaby, ale przecież nie referent tworzy współzawodnictwo, lecz Rada Zakładowa, organizacja partyjna”⁷³. Władysław Dworakowski, I sekretarz KŁ PZPR, stwierdził zaś: „Związki Zawodowe wciąż jeszcze mało zajmują się pobudzaniem produkcyjnej aktywności mas swoich członków, nie znają przodowników pracy, nie pracują z nimi, nie organizują wymiany doświadczeń przodowników pracy” (Konferencja Miejska KŁ PZPR 11–12 czerwca 1949 r.)⁷⁴. Czym więc zajmowały się w zakładach związki zawodowe? Między innymi umacnianiem sojuszu robotniczo-chłopskiego. Jeszcze w listopadzie 1948 r. Okręgowa Komisja Związków Zawodowych w Łodzi powzięła rezolucję o utworzeniu Komitetu Łączności Miasta ze Wsią, „stawiając sobie za cel zacieśnienie więzów między robotnikiem i chłopem”. W zakładach utworzono ekipy robotnicze, „które poza remontami maszyn i działalnością propagandową w kilku wypadkach spowodowały przyjazd delegacji chłopów do ośrodków przemysłowych, udzielanie pomocy lekarskiej, organizowanie bibliotek i świetlic”. Do 31 października 1949 r. 3875 robotników zorganizowanych w 172 ekipach, wyjechało do 2240 miejscowości (odległych niejednokrotnie o sto i więcej kilometrów), przepracowując 5460 godzin. „Łódzki świat pracy” wziął również udział w akcji żniwnej. Wyjechało na nią 1160 robotników z 45 zakładów, przepracowali 8120 godzin⁷⁵. Zdaniem związkowych decydentów ORZZ „mobilizowała masy członkowskie dla wykonania planów produkcyjnych i współzawodnictwa pracy przez podnoszenie dyscypliny i wyjaśnianie społecznego stosunku do pracy”⁷⁶.

* * *

⁷² APŁ, PZPR-KŁ, Konferencja miejska, stenogram, referat sprawozdawczy, protokół komisji mandatowej, rezolucje, Rok 1949, t. I, Sprawozdanie z konferencji 11 i 12 czerwca 1949 r. Wypowiedź tow. Krzywańskiego (s. 33 protokołu).

⁷³ APŁ, PZPR-KŁ, Konferencja miejska, stenogram, referat sprawozdawczy, protokół komisji mandatowej, rezolucje, Rok 1949, t. I, Sprawozdanie z konferencji 11 i 12 czerwca 1949 r. Wypowiedź tow. Żebrowskiego (s. 22 protokołu).

⁷⁴ APŁ, PZPR-KŁ, Konferencja miejska, stenogram, referat sprawozdawczy, protokół komisji mandatowej, rezolucje, Rok 1949, t. I, Sprawozdanie z konferencji 11 i 12 czerwca 1949 r. Wypowiedź tow. Dworakowskiego (s. 60 protokołu).

⁷⁵ Archiwum Centralnej Rady Związków Zawodowych, t. 742, Sprawozdanie z działalności OKZZ Łódź za okres 27 stycznia 1945 r. do 31 października 1949 r.

⁷⁶ *Ibidem*.

W początkach 1949 r. rozpoczęto w Polsce wprowadzanie nowych układów zbiorowych pracy, które określały warunki zatrudnienia i zarobków w poszczególnych branżach. Porozumienia były zawierane między zarządami głównymi właściwych związków zawodowych a dyrektorami zarządów głównych poszczególnych sektorów gospodarczych. Nowy Układ Zbiorowy Pracy, zawarty pomiędzy CZPWł i Zarządem Głównym Związku Zawodowego Włóknarzy (ZZW), został podpisany 5 stycznia. Zapisana w Układzie reforma płac włączała do podstawowego wynagrodzenia wszelkie dotychczasowe świadczenia dodatkowe: karty żywnościowe i odzieżowe, dotacje stołówkowe, dodatki związane z podróżowaniem usług komunalnych (energia elektryczna, gaz, bilety tramwajowe i kolejowe). Pensje miały odzwierciedlać rzeczywisty wkład pracy robotnika⁷⁷. Płace realne miały wzrosnąć w przemyśle włókienniczym przeciętnie o 10%⁷⁸. O podwyżce 10–15%, a nawet, w niektórych przypadkach – 50% – mówił 19 stycznia na zebraniu ogólnym załogi PZPB Nr 4 towarzysz Mamełko. Zastrzegł jednak, że mogą zdarzać się i obniżki płac, czego przyczyną miałyby być poprzedni Układ, w którym „stawki były za wysokie”⁷⁹. W ocenie Aleksandra Burskiego, przewodniczącego Zarządu Głównego ZZW i członka KC PZPR: „Nowy układ zbiorowy jest poważnym krokiem naprzód w dziedzinie stabilizacji naszych stosunków gospodarczych. Niesie on za sobą nie tylko dalsze podniesienie stopy życiowej mas pracujących, ale zawiera także dalsze, niestosowane nigdzie na świecie – poza Związkiem Radzieckim – zdobycze socjalne”. Owymi „zdobyczami” miały być płatne urlopy okolicznościowe z okazji ślubu czy chrzcin dziecka⁸⁰. Rezolucja uchwalona na zebraniu radców zakładów włókienniczych głosiła z kolei: „Nowy układ zbiorowy dopomoże włókniarzom w wykonaniu planu produkcyjnego w roku 1949 i doprowadzi do zwycięskiej rywalizacji planu trzyletniego i podniesienia poziomu życiowego. Włókniarze zdają sobie w pełni sprawę, że realizacja planu trzyletniego jest fundamentem i warunkiem rozpoczęcia i realizacji planu gospodarczego, planu, który zbuduje fundamenty socjalistycznej Polski”⁸¹. Nowy Układ Zbiorowy Pracy miał przyczynić się do podniesienia poziomu życia robotników, ale instancje partyjne i związkowe oczekiwały jego wprowadzenia z niepokojem: „Na każdym zakładzie pracy – informuje centralne władze partii Komitet Łódzki PZPR – odbyto zebrania uświadamiające, najpierw organizacji partyjnej, a póź-

⁷⁷ Wywiad z Aleksandrem Burskim nt. nowego układu zbiorowego, „Głos Robotniczy” 1949, nr 6.

⁷⁸ Z podjętej rezolucji, jaką uchwalono na zebraniu radców zakładowych włóknarzy, „Głos Robotniczy” 1949, nr 10.

⁷⁹ APŁ, Wojewódzka Rada Związków Zawodowych w Łodzi, Rok 1949, sygn. 702/II-77. Protokoły z zebrań, oceny sytuacji w związku z wprowadzeniem Nowej Umowy Zbiorowej i reformy płac na terenie poszczególnych związków zaw.[odowych] i zakładów pracy. Protokół z zebrania ogólnego załogi PZPB Nr 4 z 19 stycznia 1949 r.

⁸⁰ Wywiad z Aleksandrem Burskim nt. nowego układu zbiorowego (...).

⁸¹ Z podjętej rezolucji, jaką uchwalono na zebraniu radców zakładowych włóknarzy (...).

niej całej załogi, celem zapoznania wszystkich pracowników z podstawowymi założeniami reformy płac i korzyściami, jakie z niej wynikają dla świata pracy”⁸². Troska o przedstawienie załogom „właściwej” oceny Układu wynikała z faktu, iż „Umowy miały wrogów, bowiem gwarantowały pełną stabilność funduszu płac z jednej strony i zmniejszenie dysproporcji zarobkowych poszczególnych branż oraz krańcowych rozpiętości w ramach jednej branży”⁸³. Zgodnie z zaleceniem rezolucji uchwalonej na zebraniu radców zakładów włókienniczych „przewodniczący i sekretarze Rad wzmogą czujność klasową, aby zwalczyć chwytty propagandowe wroga, który usiłuje siać ferment”⁸⁴. Euforycznie brzmiące zapowiedzi o korzyściach wynikających z reformy płac nie miały pokrycia w rzeczywistości. Już pierwsze próbne listy płac, sporządzone 20 grudnia 1948 r. wykazały, jak relacjonuje sprawozdanie IV Wydziału Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Łodzi, „cały szereg niedociągnięć i obniżek [płac – *W.G.*]”. Pomimo korekt IV Wydział WUBP szacował, iż wprowadzone wraz z Nowym Układem Zbiorowym Pracy nowe normy płacowe spowodują w większości łódzkich zakładów znaczne obniżenie zarobków⁸⁵. W zakładach branży bawełnianej – jak prognozowało sprawozdanie WUBP – obniżka obejmie 5070 osób, a najwięcej stracą pracownicy PZPB Nr 1, PZPB Nr 2, PZPB Nr 4, PZPB Nr 5, PZPB Nr 6, PZPB Nr 8, PZPB Nr 9, PZPB Nr 16, PZPB Nr 17 i PZPB Ruda Pabianicka. Uznano, że strajki i inne niepokoje są najbardziej prawdopodobne w zakładach Nr 4, 5, 6, 17 i Ruda Pabianicka, gdzie robotnicy świadomie zmniejszyli produkcję by wykazać, że nowe normy są zbyt wysokie i niemożliwe do wykonania⁸⁶. Atmosfera w fabrykach była napięta. W Komunikacie Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego z 12 stycznia 1949 r. znalazła się informacja, że na nocnej zmianie w Przewijalni „A” w PZPB Nr 6, robotnice przeszkadzały w pracy jednej ze swoich koleżanek, obawiając się przekroczenia normy. W tym dokumencie zacytowano wypowiedź robotnika z PZPB Nr 4: „Gdy teraz wybuchnie strajk, to niech nie myślą, że będzie tak, jak uprzednio. Tym razem to już nas nie obujają. Upuściły to zw.[iązki] zaw.[odowe] dużo gadały, a obecnie cicho siedzą”⁸⁷. Sytuacja w branży wełnianej – cały czas chodzi o prognozę zarobków w warunkach

⁸² APŁ, PZPR-KŁ, Wydział Ekonomiczny, Sprawozdania Wydziału Ekonomicznego KŁ, Rok 1948, 1949, sygn. 34/VIII/6, Sprawozdanie za luty 1949 r.

⁸³ *Ibidem*.

⁸⁴ Z podjętej rezolucji, jaką uchwalono na zebraniu radców zakładowych włóknarzy, *ibidem*.

⁸⁵ APŁ, PZPR-KŁ, Wydział Ekonomiczny, Reforma systemu płac – sprawozdania, meldunki z przebiegu akcji, Rok 1949, sygn. 34/VIII/16, Sprawozdanie w związku z nową reformą płac z 10 stycznia 1949 r. skierowane przez Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego do Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego, Departament IV.

⁸⁶ *Ibidem*.

⁸⁷ CA MSWiA. Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego, Gabinet Ministra, t. 560 (41/465), Komunikat dotyczący nowych umów zbiorowych z 12 stycznia 1949 r., Zestawiła Sekcja Informacji Departamentu IV.

obowiązywania Nowego Układu Zbiorowego Pracy, przedstawianą w sprawozdaniu łódzkiego WUBP – miała być mniej zapalna, niż w bawełnianej: mniejsza liczba zatrudnionych miała eliminować groźbę solidaryzowania się poszczególnych zakładów z protestami innych w wypadku ewentualnych zatargów. Przewidywano, że w PZPW Nr 1, na Oddziale Cerowalni i Przędzalni, na 530 zatrudnionych obniżka zarobków o 3–30% obejmie 394 osoby; w PZPW Nr 4, na Oddziale Iglarni i Belowania, wszystkich 87 pracowników będzie zarabiać jedną czwartą pensji sprzed reformy; w PZPW Nr 6, na Oddziale I i II Przędzalni, mniej od 369 do 940 zł otrzyma 66 osób, a na Oddziale Pakowni mniej od 450 do 1500 zł – wszyscy zatrudnieni w liczbie 75; w PZPW Nr 37, na Oddziale 7-ym Drukarnia, wszystkich 170 robotników obejmie obniżka w granicach 22–30%; w PZPW Nr 30 i PZPW Nr 35, wszystkich 361 pracowników Cerowalni obu tych zakładów otrzyma pobory mniejsze o 22–30%; ogólnie w zakładach wełnianych na Nowym Układzie Zbiorowym Pracy miało stracić około 1500 osób⁸⁸. W dziewięciu zakładach jedwabniczo-galanteryjnych (jeden w Pabianicach i osiem w Łodzi), zatrudniających łącznie 8331 osób, obniżka miała objąć zdaniem WUBP 1187 osób, czyli ponad 14% stanu załóg. W stosunku do okresu sprzed reformy płace miały zmaleć średnio o 8,8%. W zakładach dziewiarskich (1566 pracowników) obniżki miały dotknąć 520 osób, głównie z Oddziałów Szwalni, Kotonów i Maszyn Saneckowo-Ręcznych⁸⁹. W zakładach branży odzieżowej niższe w stosunku do poprzednich wynagrodzenia miało otrzymać – zdaniem WUBP – około 2000 ludzi na 7500 zatrudnionych. Najtrudniejsza sytuacja była w Ośrodku Konferencyjnym Nr 2: zakład ten produkował prawie przez cały 1948 r. jeden asortyment ubrań męskich na eksport do Związku Radzieckiego, a osiągnięcie przez załogę wysokich kwalifikacji spowodowało, że osiągała ona 250–300% normy. Zmiana profilu produkcji i jednocześnie wprowadzenie przewidzianych Nowym Układem Zbiorowym regulacji spowodowała, że około 700 pracowników (na 1800) miało otrzymywać w 1949 r. tylko 20% dotychczasowych zarobków⁹⁰. Ośrodek Nr 2 uważany był za najpoważniejszy punkt zapalny, w którym „UB przeprowadził około 1000 rozmów profilaktycznych, z tego 30 z majstrami”⁹¹. Podobna jak w przemyśle włókienniczym sytuacja miała miejsce i w zakładach innych branż. W Zakładach Przemysłu Barwników „Boruta” w Zgierzu obniżka zarobków przecięt-

⁸⁸ APŁ, PZPR-KŁ, Wydział Ekonomiczny, Reforma systemu płac – sprawozdania, meldunki z przebiegu akcji, Rok 1949, sygn. 34/VIII/16, Sprawozdanie w związku z nową reformą płac z 10 stycznia 1949 r. skierowane przez Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego do Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego, Departament IV.

⁸⁹ *Ibidem*.

⁹⁰ *Ibidem*.

⁹¹ CA MSWiA, Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego, Gabinet Ministra, t. 560 (41/465), Komunikat dotyczący nowych umów zbiorowych z 12 stycznia 1949 r., Zestawiła Sekcja Informacji Departamentu IV.

nie o 2378 zł miała dotknąć 639 osób⁹², w Zakładach Farmaceutycznych „Ciba” w Pabianicach 270 pracowników miało otrzymywać pensje niższą o 100–5000 zł⁹³. Kłopoty przeżywała też branża gumowa – obok obniżek płac szczegółowego zainteresowania wymagały, zdaniem Wydziału Ekonomicznego KŁ PZPR, sprawy kadrowe: pomimo dokonanych zmian na stanowiskach kierowniczych w zjednoczeniu i w poszczególnych zakładach: „posiadani fachowcy rekrutują się przeważnie z bezpartyjnego elementu, obcego, a często wrogiego klasowo” – zanotowano w jednym z dokumentów⁹⁴. Z kolei w Miejskich Zakładach Komunikacyjnych na 4500 osób obniżka miała objąć 1660; na niezadowolenie dodatkowo wpływało pozbawienie pracowników bezpłatnych biletów oraz umundurowania (w przypadku pracowników warsztatowych) i... obuwia (w przypadku kontrolerów)⁹⁵. Mimo tych więcej niż pesymistycznych prognoz WUBP, Komitet Łódzki PZPR pisał do Komitetu Centralnego Partii, że „Nowe umowy klasa robotnicza przyjęła z całkowitym zrozumieniem i świadomością korzyści z nich wypływających”⁹⁶. Wydział Ekonomiczny KŁ, wbrew oczywistym wyliczeniom, prognozował: „Na podstawie przeprowadzonej analizy próbnych list i wszelkich poczynionych poprawek można stwierdzić, że w przemyśle bawełnianym zarobki na ogół będą kształtowały się zwyklowo. W przedsiębiorstwach odpadkowych wszyscy bez wyjątku robotnicy wychodzą na plus. W przedsiębiorstwach średnio i cienkoprzędnych, tam gdzie normy obsługi odpowiadają przewidzianym umowom, zarobki będą zwyklowały”. Co prawda w PZPB Nr 1 i 5 zaistniały „pewne problemy”, jednak „sprawy te zostały po troskliwym, partyjnym i administracyjnym przygotowaniu uregulowane i w zasadzie nie należy spodziewać się poważniejszych nieporozumień”⁹⁷. Z podobnym optymizmem wypowiadali się działacze łódzkiej instancji PZPR na temat wysokości zarobków, które po wejściu w życie Nowego Układu Zbiorowego Pracy mieli osiągać pracownicy w zakładach innych branż. Ich opinie szeroko prezentowała lokalna prasa. Niestety, sprawdziły się prognozy organów

⁹² APŁ, Wojewódzka Rada Związków Zawodowych w Łodzi, Rok 1949, sygn. 702/II-77, Protokoły z zebrań, oceny sytuacji w związku z wprowadzeniem Nowej Umowy Zbiorowej i reformy płac na terenie poszczególnych związków zaw.[odowych] i zakładów pracy. Sprawozdanie z odprawy związków branży chemicznej z 21 stycznia 1949 r.

⁹³ APŁ, PZPR-KŁ, Wydział Ekonomiczny, Reforma systemu płac – sprawozdania, meldunki z przebiegu akcji, Rok 1949, sygn. 34/VIII/16, Sprawozdanie w związku z nową reformą płac z 10 stycznia 1949 r. skierowane przez Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego do Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego, Departament IV.

⁹⁴ APŁ, PZPR-KŁ, Wydział Ekonomiczny, Sprawozdania Wydziału Ekonomicznego KŁ, Rok 1948, 1949, sygn. 34/VIII/6, Sprawozdanie za styczeń 1949 r.

⁹⁵ CA MSWiA, Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego, Gabinet Ministra, t. 558 (41/463), Biuletyn Dzienny nr 25/185 z 2 lutego 1949 r..

⁹⁶ APŁ, PZPR-KŁ, Wydział Ekonomiczny, Sprawozdania Wydziału Ekonomicznego KŁ, Rok 1948, 1949, sygn. 34/VIII/6, Sprawozdanie za luty 1949 r.

⁹⁷ APŁ, PZPR-KŁ, Wydział Ekonomiczny, Sprawozdania Wydziału Ekonomicznego KŁ, Rok 1948, 1949, sygn. 34/VIII/6, Sprawozdanie za grudzień 1949 r.

Bezpieczeństwa. Choć nie ma szczegółowych danych precyzujących, ile kto doładnie stracił, dla łódzkich robotników wprowadzenie Nowego Układu Zbiorowego Pracy oznaczało obniżenie i tak już skromnego poziomu życia.

Strajkowe kalendarium

Rok 1948

Opracowanie pełnego kalendarium łódzkich strajków robotniczych w 1948 r. – w podobnym stopniu dotyczy to zresztą także lat wcześniejszych, a w mniejszym lat późniejszych – jest bardzo trudne. Protesty lat czterdziestych – jak wspomniałem na wstępie – nie znalazły dotąd szerszego odbicia w literaturze⁹⁸, zaś materiały źródłowe relacjonują wydarzenia strajkowe mało precyzyjnie (bywa, że dwa dokumenty sporządzone przez dwie komórki tej samej organizacji, zawierają na ten sam temat sprzeczne informacje) i są zdekompletowane⁹⁹. Nadziej

⁹⁸ Zob. W. Górecki, *Strajki robotnicze w Łodzi w latach 1945–1947 (...)*. Pierwszym artykułem, który poruszał zagadnienie strajków robotniczych w latach czterdziestych, była praca Heleny Gnatowskiej (*Strajki w Polsce w latach 1945–1947 w świetle dokumentów PPR*, „Z pola walki” 1985, nr 3, s. 101–112), z uwagi jednak na czas, w którym został napisany, jak też na bardzo ogólny charakter i przyjęte ramy czasowe, mógł stanowić jedynie „zaproszenie do dyskusji”. Warto odnotować artykuł Stefana Ciesielskiego, *Protesty i strajki robotników w Polsce w latach 1945–1948 (w świetle informacji i sprawozdań instancji i organizacji PPR)*, „Zeszyty Naukowe Wojskowej Akademii Politycznej” 1988, nr 3, s. 85–98. W ostatnich latach pojawiły się interesujące artykuły Kazimierza Kloca (*Strajki – pierwsza fala*, „Res Publica” 1989, nr 3, s. 51–59 oraz *Strajki w przemyśle w pierwszych latach Polski Ludowej*, w: *Studia nad ruchami społecznymi*, t. II, pod red. P. Marciniak i W. Modzelewskiego, Warszawa 1989, s. 5–41) i Padraica Kenney’a (*Working-class Community and Resistance in Pre-stalinist Poland: the Poznański Textile Strike, Łódź, September 1947*, „Social History” 1993, nr 1, s. 31–51; oraz *Remaking the Polish Working Class: Early Stalinist Models of Labour and Leisure*, „Slavic Review” 1994, nr 1, s. 1–25), nie zmieniają one jednak w sposób zasadniczy naszego stanu wiedzy. Ostatnią pracą jest książka Łukasza Kamińskiego, *Strajki robotnicze w Polsce w latach 1945–1948*, Wrocław 1999. Nieliczne teksty pamiętnikarskie pochodzą sprzed kilkudziesięciu lat i są naznaczone piętnem czasu, w którym powstały (zob. m.in. W. Gościńska, *Mój wielki dzień*, Warszawa 1949; I. Piwowarska, *Pomógł nam proboszcz*, w: *Gorące dni, gorące lata*, red. F. Bąbol, Łódź 1976, s. 107–112; L. Kieszczyński, *Moja działalność w Łódzkiej Dzielnicy PPR – Górna Prawa (styczeń–czerwiec 1945)*, „Z pola walki” 1974, nr 2, s. 269–297).

⁹⁹ Publikacji doczekały się dokumenty centralnych władz PPR i PPS: zamieszczał je kwartalnik „Z pola walki”, przede wszystkim jednak znalazły się w wielotomowym wydawnictwie Centralnego Archiwum KC PZPR „Archiwum Ruchu Robotniczego”, pod redakcją Feliksa Tycha. Teksty źródłowe cytowane w tej pracy to w większości dokumenty łódzkich (dzielnicowych, miejskich i wojewódzkich) instancji PPR i PPS oraz łódzkich związków zawodowych. Archiwalne zespoły PPR i PPS znajdują się w posiadaniu Archiwum Państwowego w Łodzi od 1991 r., kiedy zostały przejęte z Archiwum KW PZPR w Łodzi i mimo wysiłków pracowników APL, są jeszcze nieuporządkowane: system sygnatur jest

na poszerzenie bazy źródłowej są ukazujące się ostatnio zbiory dokumentów resortu spraw wewnętrznych¹⁰⁰ – przy opracowywaniu tego artykułu sporo korzystałem z wydanych przez Centralne Archiwum MSW „Biuletynów Informacyjnych” Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego¹⁰¹.

* * *

Jak już pisałem, Okręgowa Rada Związków Zawodowych odnotowała w 1948 r. w Łodzi i województwie 2852 „zatargi”¹⁰²:

Miesiąc	Łączna liczba zatargów	w tym na terenie	
		Łodzi	województwa
Styczeń	299	brak podziału	
Luty	425	brak podziału	
Marzec	287	229	58
Kwiecień	495	276	219
Maj	292	236	56
Czerwiec	213	137	76
Lipiec	217	183	34
Sierpień	146	125	21
Wrzesień	138	111	27
Październik	129	99	30
Listopad	118	101	17
Grudzień	93	69	24
Ogółem	2852	1566 (marzec–grudzień)	562 (marzec–grudzień)

Przyczynami zatargów były niskie płace i złe warunki pracy, kłopoty z aprobowaniem, nie wypłacanie ekwiwalentu za kartki żywnościowe, zwolnienia. W sprawozdaniach miesięcznych ORZZ, podobnie, jak w sprawozdaniu na związkową Konferencję Wojewódzką w 1950 r., liczącym 63 strony maszynopisu i obejmującym działalność ORZZ w okresie od 27 stycznia 1945 r. do 31 października 1949 r., słowem nie wspomniano o „zatargach”, które miałyby charakter strajku

niekonsekwentny, trafiają się pojedyncze luźne dokumenty nie oznaczone w żaden sposób, pewnych archiwaliów brakuje. Nieco lepiej jest w Archiwum Akt Nowych, aczkolwiek bywa, że teczki są zdekompletowane, poza tym nie wszystkie dokumenty łódzkich instancji PPS, PPR i związków trafiały do swoich warszawskich central.

¹⁰⁰ Zob. *Aparat bezpieczeństwa w latach 1944–1956. Taktyka, strategia, metody*, cz. I, oprac. A. Paczkowski, Warszawa 1994 (Książka wyszła z serii „Dokumenty do dziejów PRL” jako zeszyt 5). Warto wspomnieć o ukazaniu się wyboru dokumentów z jednej z „Teczek Specjalnych” Stalina (S. Kriwenko, *Raporty z Polski*, tłum. R. Niedzielko, „Karta” 1995, nr 15, s. 28–51); Cytowane tam dokumenty to dotyczące spraw polskich raporty, telegramy, meldunki i sprawozdania z lat 1944–1946, sporządzone przez radzieckich doradców przy polskim Ministerstwie Bezpieczeństwa Publicznego i Ministerstwie Administracji Publicznej i przeznaczone dla najwyższych władz ZSRR.

¹⁰¹ Adres bibliograficzny zob. przypis 14.

¹⁰² Zob. przypis 3.

(w dokumencie tym zauważono jedynie, że „w pierwszym okresie na skutek pewnych braków aprowizacyjnych i wrogiej propagandy, dochodziło niekiedy na różnych odcinkach naszego życia gospodarczego do zatargów, które wróg klasowy skrzętnie wykorzystywał dla swych niecznych celów”)¹⁰³.

Styczeń

22 stycznia, w PZPB Nr 3 (dawny Geyer), na Oddziale Tkalni, przez pół godziny strajkowało 28 tkaczek, pracujących na czterech krosnach. Powodem była zła jakościowo osnowa, co rzutowało na obniżenie wydajności pracy, a co za tym idzie – obniżenie płac. Dyrekcja, w porozumieniu z Radą Zakładową, zdecydowała o przyznaniu robotnicom dodatku w wysokości od 10 do 25% zarobku brutto¹⁰⁴. Następnego dnia, o godzinie 6.50 rano, z powodu zerwania się pasa transmisyjnego, stanęły wszystkie krosna oraz działy przygotowawcze w Tkalni. „Mentalnie zbiegli się wszyscy robotnicy, wyrażając głośno swe niezadowolenie z powodu zbyt niskich zarobków. Chwilę tę wykorzystwały elementy warcholskie, wśród których nie brakło członków PPS, podburzając ogół. Po zeszcyciu pasa robotnicy za wyjątkiem kilku PPR-owców, w dalszym ciągu nie przystępowali do pracy. Należy podkreślić niepoważne stanowisko zajęte przez elementy młodzieżowe” – relacjonował szef Wydziału Personalnego Zakładów W. Dwojacki. Według niego strajk trwał 2 godziny 10 minut i został zakończony dzięki „indywidualnym rozmowom”, przeprowadzonym z robotnikami przez administrację. „W celu uzyskania spokoju w fabryce, dołożono do wypłaty indywidualnie, poszczególnym tkaczom, nie przekraczając jednakże ram Umowy Zbiorowej” – pisał Dwojacki¹⁰⁵. Z raportu sporządzonego po strajku przez przedstawiciela KŁ PPR, M. Mamosa wynika, że maksymalny zarobek tkacza na jednym krośnie (praca na dwóch była możliwa tylko przy wysokiej jakości surowca), przy osiągnięciu 140% normy, wynosił 2700 zł brutto na 84 godziny pracy; robotnik, który przepracowałby 200 godzin, osiągając 100% normy, zatem mógł liczyć na 4600 zł brutto, co było wynagrodzeniem bardzo niskim. Według Mamosa strajk trwał trzy godziny¹⁰⁶. 22 stycznia w PZPB Nr 17 (dawny Zajbert), na Oddziale Przędzalni, na nocnej zmianie, 77 pomagaczek z przędzarek obrączkowych porzuciło pracę z powodu otrzymania zarobków niższych o 600 do 800 zł w porównaniu z po-

¹⁰³ APŁ, WRZZ w Łodzi, 1945–1957, sygn. 702/II-3, Materiały sprawozdawcze OKZZ oraz poszczególnych Wydziałów i Referatów na Konferencję Wojewódzką 1950 r., Sprawozdanie z działalności ORZZ Łódź za okres od 27 stycznia 1945 r. do 31 października 1949 r.

¹⁰⁴ Biuletyny Informacyjne Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego (...), s. 38.

¹⁰⁵ APŁ, PPR-KD Śródmieście Lewa, Sekretariat, Sprawozdania I i II sekretarza KD, 1947–1948, t. 5, Protokół zatargu z 23 stycznia 1948 r. sporządzony przez kierownika Wydziału Personalnego 24 stycznia 1948 r.

¹⁰⁶ APŁ, PPR-KD Śródmieście Lewa, Sekretariat, Sprawozdania I i II sekretarza KD, 1947–1948, t. 5, Raport o przebiegu strajku w PZPB Nr 3 w Łodzi sporządzony przez M. Mamosa.

przednią wypłatą. Nie podjęły pracy także prządki – wszystkie maszyny przędzalnicze zostały unieruchomione. Następnego dnia, solidaryzując się ze zmianą nocną, do strajku przystąpiły pomagaczki na Oddziale Przewijalni. Pracę usiłowano też przerwać na Oddziale Tkalni, ale natychmiastowa interwencja administracji spowodowała, że skończyło się na piętnastominutowym postoju, który objął 20% tkaczy. Kwestionowana przez robotników wysokość zarobków była – zdaniem kierownictwa zakładów – obliczona prawidłowo: do pensji nie doliczono uwzględnionego miesiąc wcześniej dodatku socjalnego i premii za ciągłość pracy. Strajk objął 233 robotników, łącznie na oddziale Przędzalni i Przewijalni zostały zatrzymane 43 maszyny oraz 14 776 wrzecion. Liczbę straconych roboczogodzin oszacowano na 380, zaś straty w produkcji na 1000 kg przędzy¹⁰⁷. W styczniu, w PZPB w Pabianicach, „dzięki odpowiednio przeprowadzonej akcji”, zlikwidowano strajk przewijarek, które według Nowej Umowy Zbiorowej miały zarabiać o około jedną czwartą mniej, niż prządki. Ponadto, w wyniku zaostrzonej kontroli, zakłady te zostały zmuszone do rejestrowania rzeczywistego poziomu produkcji, co ukróciło praktyki jej sztucznego zawyżania w celu wypłacania wyższych wynagrodzeń¹⁰⁸.

Luty

W Przędzalni Księży Młyn, w PZPB Nr 1 (dawne Scheibler i Grohman), odnotowano dwa strajki. Pierwszy rozpoczął się 12 lutego i trwał z przerwami 36 godzin: objął około 200 robotników z wrzeciennic i oddziałów przygotowawczych i miał spokojny przebieg. Został „zlikwidowany po wielokrotnych wyjaśnieniach strajkującym o niecelowości postoju”. W strajk ten zaangażowało się wielu członków PPS. Drugi strajk, określony w jednym ze sprawozdań jako „przedłużenie pierwszego”, wybuchł 26 lutego, trwał 7 godzin i objął prządki z Oddziału Przygotowawczego i pomagaczki z obrączniaków – w sumie około 70 robotnic. Został, tak jak poprzedni, zlikwidowany siłami administracji zakładów, jego konsekwencją stały się liczne zwolnienia z pracy¹⁰⁹. Zbyt niska w stosunku do wymagań produkcji jakość surowca i brak jego terminowych dostaw wymuszały w Ośrodku Konfekcyjnym Nr 4 częste zmiany asortymentu na taśmach produkcyjnych, co spowo-

¹⁰⁷ APŁ, PPR-KD Śródmieście Lewa, Sekretariat, Sprawozdania I i II sekretarza KD, 1947–1948, t. 5, Raport ze strajku w PZPB Nr 17 z 23 stycznia 1948 r. sporządzony przez kierownika Wydziału Personalnego Zakładów S. Mikułę; Raport z przebiegu strajku w PZPB Nr 17 sporządzony przez M. Mamosa; Biuletyny Informacyjne Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego (...), s. 38.

¹⁰⁸ APŁ, PPR-KW, Sprawozdania miesięczne KW, Rok 1948, t. 19, Sprawozdanie za styczeń 1948 r.

¹⁰⁹ APŁ, PPR-KD Fabryczna, Sekretariat, Sprawozdania I i II sekretarza KD, 1947–1948, t. 4, Sprawozdanie za luty 1948 r.; AAN, PPR-KC, Wydział Ekonomiczny w Łodzi, Sprawozdania do KC PPR Wydział Przemysłowy nadesłane z KŁ PPR, sygn. 295/XI-50, Sprawozdanie za luty 1948 r.

dowało nie wykonanie planu, w tym także eksportu, i prowadziło do obniżki płac. Brak reakcji dyrekcji na zgłaszane zażalenia spowodował, że 20 lutego robotnicy z Oddziału Odzieżowego przerwali pracę. „Strajk – według sprawozdania KŁ PPR, przesłanego do Wydziału Przemysłowego KC PPR – był spowodowany przez elementy PPS, które wykorzystały sytuację dla podważenia autorytetu Dyrekcji PPR-owskiej. [...] Przez szybką interwencję Wydziału Ekonomicznego i Zawodowego KŁ PPR, jak również związków zawodowych i dyrekcji fabrycznej strajk został zlikwidowany 21 II o godz. 16.30”¹¹⁰. W materiałach KD PPR Śródmieście Lewa, strajk został określony jako „częściowy” – miało w nim wziąć udział około 200 pracowników na 4500 zatrudnionych. „W czasie wspomnianego strajku były inspirowane okrzyki, że za Hitlera było lepiej itp.” – podaje to samo źródło¹¹¹. W PZPB Ruda Pabianicka (dawniej Horak) rozpowszechniono plotkę o przekazaniu przez Amerykę dwóch milionów złotych na bezzwrotne pożyczki dla robotników. Stało się to przyczyną protestu niewielkiej w sumie grupy pracowników, żądających z tego tytułu wypłaty po 5000 zł (4 lutego 30 robotników „strajkowało” 15 minut, 5 lutego również 30 robotników – 40 minut, 6 lutego także 30 robotników – 150 minut). W plotce tkwiło ziarno prawdy – Rada Zakładowa otrzymała od dyrekcji na cele społeczne kilkaset tysięcy złotych, które postanowiła rozdzielić między pracowników¹¹². W lutym – według Biuletynu Informacyjnego Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego – w przemyśle łódzkim miało miejsce 9 strajków protestacyjnych, które objęły 990 robotników, powodując stratę blisko 3 tysięcy godzin roboczych. Powodem obok spraw płacowych były żądania zmiany Umowy Zbiorowej, krzywdzącej te działy, w których nie można wprowadzić systemu wielowarsztatowego, z uwagi na grube numery przędzy. W konsekwencji zarobki części robotników były niewspółmiernie niskie w stosunku do ich wysokich kwalifikacji (wynosiły około 4000 zł miesięcznie). Niezadowolenie robotników i nastroje strajkowe wywoływały także pogłoski, że mające nastąpić w przemyśle włókienniczym podwyżki obejmą tylko pracowników umysłowych¹¹³.

Marzec

W sprawozdaniu KD PPR Górna Prawa odnotowano protest w firmie Schweikert Guma – powodem było wypłacenie pracownikom na Wielkanoc (w 1948 r. przypadła na 28–29 marca) większej zaliczki, aniżeli im przysługiwała, w związku z czym po świętach nie otrzymali oni wyrównania (wypłacono je dopiero 7 kwietnia)¹¹⁴. W marcu w PZPB Nr 3 protestów i strajków co prawda nie odnotowano,

¹¹⁰ AAN, PPR-KC, Wydział Ekonomiczny w Łodzi, Sprawozdania do KC PPR Wydział Przemysłowy nadesłane z KŁ PPR, sygn. 295/XI-50, Sprawozdanie za luty 1948 r.

¹¹¹ APŁ, PPR-KD Śródmieście Lewa, Sekretariat, Sprawozdania I i II sekretarza KD, 1947–1948, t. 5, Sprawozdanie za styczeń 1948 r.

¹¹² Biuletyny Informacyjne Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego (...), s. 43.

¹¹³ *Ibidem*, s. 60.

warto jednak przytoczyć fragment sprawozdania Komitetu Fabrycznego PPR, mówiącego o źródłach konfliktów i sposobie ich likwidacji: „Działalność reakcji przejawia się, że zarobki robotników są jeszcze niskie, to oni w czasie wypłaty starają się podszczywać, namawiać do strajków, ale im się to nie udaje, bo klasa robotnicza nauczona doświadczeniem wie, że nic nie zyska, a natomiast straci. Tu przede wszystkim członki naszej Partii naświetlają w dostateczny sposób trudności gospodarcze powojenne i dają przykłady, że w 1945 r. było tak, a w 1948 r. jest zupełnie inaczej, a na pewno gdy upłynie trzy lata i plan trzyletni zostanie zrealizowany, to stopa życiowa klasy robotniczej polepszy się o 100%. Z elementami naprawdę wrogimi i szkodnikami załatwimy krótko drogą administracyjną”¹¹⁵.

Kwiecień

Na Oddziale Przewijalni Księży Młyn PZPB Nr 1 miał miejsce zatarg, w którym brało udział około 70 osób. Powodem było pozbawienie premii pracowników przyłapanych na kradzieży (premia była przyznana zakładom za udział we współzawodnictwie z przemysłem węglowym). Dwugodzinny postój zlikwidowano „administracyjnie”. Protest o podobnym tle – chodziło o podział wspomnianej premii – zdławiono w zarodku w PZPB w Pabianicach¹¹⁶. Powodem godzinnego strajku, jaki wybuchł w Państwowej Wytwórni Radiotechnicznej (PWR) 22 kwietnia, było nie wypłacenie załodze w ustalonym terminie poborów. Winowajcą okazało się Zjednoczenie w Dzierżoniowie, które dokonało przelewu z kilkudniowym opóźnieniem. O sytuacji materialnej robotników z PWR świadczy relacja kierownika personalnego Wytwórni, T. Ławskiego, pochodząca ze sporządzonego przez niego na okoliczność strajku protokołu: „[...] cały szereg pracowników zwracało się bezpośrednio do Dyrekcji o udzielenie pożyczek, w sumie kilku złotych, na kupno chleba, papierosów, przejazdy tramwajowe i inne doraźne, a niezbędne potrzeby. Ratowaliśmy ich pożyczkami prywatnymi i pieniędzmi innych pracowników, wyciągając pieniądze z Rady Zakładowej, a nawet z funduszy podjętych wcześniej przez kierownika stołówki”¹¹⁷.

Maj

W PZPB Nr 1 grupa tkaczek przerwała w dniu wypłaty pracę, żądając wyjaśnienia w sprawie zarobków. Przerwa nie miała, na co robotnice zwróciły od razu uwagę, charakteru strajku. W sumie było zatrzymanych, na około 30 minut,

¹¹⁴ APŁ, PPR-KD Górna Prawa, Sekretariat, Sprawozdania I i II sekretarza KD, 1945–1948, t. 5, Sprawozdanie za marzec 1948 r.

¹¹⁵ APŁ, PPR-KD Górna, Protokoły kół partyjnych, Rok 1948, t. 17, Sprawozdanie Komitetu Fabrycznego PPR przy PZPB Nr 3 za marzec 1948 r.

¹¹⁶ APŁ, PPR-KW, Sprawozdania miesięczne KW, Rok 1948, t. 10, Sprawozdanie za kwiecień 1948 r.

¹¹⁷ APŁ, Protokół datowany 22 kwietnia 1948 r., sporządzony przez kierownika personalnego Państwowej Wytwórni Radiotechnicznej, T. Ławskiego, brak sygnatury.

30 krosien¹¹⁸. Poza krótką informacją zawartą w Biuletynie Informacyjnym MBP brak bliższych danych, co do strajku w PZPB Nr 5. Wiadomo tylko, że 13 maja odbył się czterogodzinny protest robotników, a 14 maja pierwsza zmiana prze-rwała pracę na około 30 minut. Powodem protestów było nie wypłacenie premii za 1947 r.¹¹⁹

Czerwiec

W PZPB Nr 5, na Przędzalni „egipskiej” (nazwa od miejsca pochodzenia przerabianej bawełny), miał miejsce półtoragodzinny strajk z powodu przeniesienia majstra na inny oddział. Majster ten – według kierownictwa KD PPR Widzew – „należał do zorganizowanej klikki sabotażystów, fałszując obniżanie norm oraz nielegalne dopisywanie godzin pracy”¹²⁰. W PZPB Nr 16 nocna zmiana Przędzalni Obrączkowej protestowała 10 minut przeciwko niskim zarobkom. Nastroje robotników w tym zakładzie „uległy pogorszeniu”¹²¹.

Lipiec

W PZPB Nr 5 miały miejsce dwa trzygodzinne postoje na Przędzalni „ame-rykańskiej”. Powodem były niskie zarobki, żądano też likwidacji nocnej pracy kobiet¹²². Do zatrzymania maszyn doszło także na oddziałach końcowych Prze-wijalni. Oba strajki zostały „szybko zlikwidowane przy pomocy personelu maj-sterskiego, który uprzednio został przygotowany”¹²³. Z powodu wyśrubowanych norm, trudnych do wykonania z uwagi na jakość surowca i stan techniczny urzą-dzeń miał miejsce sześciogodzinny strajk w firmie Daube. Komisja, w skład któ-rej weszli specjaliści z innego zakładu i przedstawiciele Dyrekcji Branżowej (jed-

¹¹⁸ APŁ, PPR-KŁ, Wydział Ekonomiczny, Sprawozdania miesięczne wydziału 1948 r., t. 15, Sprawozdanie za maj 1948 r.

¹¹⁹ Biuletyny Informacyjne Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego (...), s. 102.

¹²⁰ APŁ, PPR-KD Widzew, Sekretariat, Sprawozdania I i II sekretarza KD, 1945–1948, t. 4, Sprawozdanie za czerwiec 1948 r.

¹²¹ *Ibidem*.

¹²² APŁ PPR-KŁ, Sekretariat, Protokoły z posiedzenia sekretariatu 1848 r., t. 7, Protokół z posiedzenia sekretariatu w sprawie PZPB Nr 5 z 17 lipca 1948 r.; AAN, PPR-KC, Wydział Ekonomiczny w Łodzi, Sprawozdania do KC PPR Wydział Przemysłowy nadesłane z KŁ PPR, sygn. 295/XI-50, Sprawozdanie za lipiec 1948 r.; Żądanie zniesienia nocnej pracy kobiet było uzasadnione w świetle podpisanej przez Polskę 14 stycznia 1921 r., międzynarodowej konwencji o zakazie nocnej pracy kobiet, co znalazło wyraz w artykule 103 Konstytucji z 17 marca 1921 r., która w zakresie powszechnych obowiązków i praw obywateli obowiązywała do czasu uchwalenia przez Sejm Ustawodawczy 22 lipca 1952 r. Konstytucji PRL. Ograniczenie i stopniowa likwidacja trzeciej zmiany było jednym z postulatów porozumienia zawartego 30 grudnia 1980 r. pomiędzy Ministrem Przemysłu Lekkiego a Tymczasową Komisją Włókniarzy NSZZ „Solidarność”.

¹²³ APŁ, PPR-KW Widzew, Sekretariat, Sprawozdania I i II sekretarza KD, 1945–1948, t. 1, Sprawozdanie za lipiec 1948 r.

nostka nadrzędna), stwierdziła, że normy są prawidłowe, a niskie zarobki robotników są spowodowane niewykonywaniem przez nich produkcji¹²⁴. Wyższe zarobki przy zawyżonych normach mogli, jak się tymczasem okazało, uzyskiwać jedynie przodownicy pracy, funkcjonujący na innych, niż przeciętny robotnik, zasadach: „Jeżeli chodzi o przodowników pracy, to staramy się przede wszystkim o to, aby zabezpieczono im dobre warsztaty, dobre osnowy, szybką naprawę maszyn” – czytamy w referacie I sekretarza KD PPR Górna Prawa, Józefa Pokorskiego¹²⁵. W PZPW Nr 11 miał miejsce półtoragodzinny postój spowodowany niewłaściwym obliczeniem zarobków przez Wydział Pracy i Płacy: robotnicy uszkodzili maszynę i przerwa w pracy całego oddziału trwała sześć godzin¹²⁶. Ze sprawozdań KD PPR Górna Prawa wynika, że w lipcu odbyło się w tej dzielnicy kilka parogodzinnych strajków: protestowali pracownicy PZPB Nr 6, Państwowej Wytwórni Radiotechnicznej (dawne – Tele-Radio) i Ośrodka Konfekcyjnego Nr 3. Bardzo niskie zarobki – przyczyna wymienionych wystąpień – to zdaniem działaczy Komitetu Dzielnicowego wynik nieprzestrzegania Umowy Zbiorowej i przejścia z systemu zespołowego na system taśmowy. Strajki zlikwidowano „dzięki interwencji kół partyjnych i związków zawodowych”¹²⁷. „W PZPB Nr 5 – raportuje Komitet Dzielnicowy PPR na Widzewie – z powodu sabotażu gospodarczego na Przędzalni »egipskiej«, po przeprowadzaniu pewnych koniecznych zmian personalnych, na tym tle dochodziło do demonstracyjnych strajków, ograniczających się do krótkich postoi”¹²⁸. Trudno dociec, czy jakiś protest robotniczy w obronie zwalnianych kolegów nie krył się za lakonicznym zdaniem z innej części tego samego sprawozdania: „W PMS (Polski Monopol Spirytusowy) zostały wydalone z pracy jednostki warcholskie, działające destrukcyjnie na jedność klasy robotniczej i podważali dyscyplinę pracy”¹²⁹.

Sierpień

W PZPW Nr 35 (dawnej Pikielny) doszło na Oddziale Cerowalni do strajku okupacyjnego, o którego sprowokowanie gremia pepeerowskie oskarżyły dyrekcję zakładów: chodziło o korektę norm płacowych, która spowodowała radykalne obniżenie zarobków. Szczegóły protestu nie są znane. Według Wydziału Zawo-

¹²⁴ APŁ, PPR-KD Górna Prawa, Sekretariat, Sprawozdania I i II sekretarza KD, 1945–1948, t. 5, Sprawozdanie za lipiec 1948 r.

¹²⁵ APŁ, PPR-KD Górna Prawa, Protokoły konferencji dzielnicowych, t. 1, Protokół konferencji dzielnicowej Górna Prawa odbytej 20 listopada 1948 r.

¹²⁶ APŁ, PPR-KD Górna Prawa, Sekretariat, Sprawozdania I i II sekretarza KD, 1945–1948, t. 5, Sprawozdanie za lipiec 1948 r.

¹²⁷ APŁ, PPR-KD Górna Prawa, Protokoły konferencji dzielnicowych, t. 1, Protokół konferencji dzielnicowej Górna Prawa odbytej 20 listopada 1948 r.

¹²⁸ APŁ, PPR-KW Widzew, Sekretariat, Sprawozdania I i II sekretarza KD, 1945–1948, t. 4, Sprawozdanie za lipiec 1948 r.

¹²⁹ *Ibidem*.

dowego i Wydziału Ekonomicznego KŁ PPR 50 cerowaczek okupowało zakład przez 16 godzin¹³⁰, natomiast według KD PPR Śródmieście Lewa strajkowały przez 12 godzin 82 cerowaczki¹³¹. Korekty w zarobkach (rozumiane jako ich obniżka) nie należały do rzadkości, jednak ich przeprowadzenie, jak sugeruje pepeperowskie sprawozdanie, powinno nastąpić po porozumieniu się z CZPWł, partią i związkami zawodowymi, tak aby „przygotować odpowiednio teren i tym samym zmniejszyć do minimum ryzyko wywołania strajku”¹³². 13 sierpnia, w PZPB Nr 1, przez około dwie godziny strajkowały pierwsza i druga zmiana Tkalni (łącznie ponad tysiąc robotników). Powodem strajku było obniżenie płac, co wynikało z faktu, że do produkcji użyto surowca gorszego jakościowo. Nastroje podgrzało niewłaściwe wyliczanie zarobków, co spowodowało ich zaniżenie o kwotę 1700 zł¹³³. Zmiana na stanowisku kierownika Oddziału Tkalni była przyczyną dwugodzinnego strajku w PZPB Nr 6. W miejsce zwolnionego kierownika, który był „człowiekiem bardzo uczciwym i dopisywał robotnikom przy każdej okazji, a nawet bez”, zatrudniono pracownika o całkiem innych preferencjach. Mianowicie „nowo mianowany doceniał pieniądze państwowe i robił tak, jak należy, przez co nie miał zaufania z ludzi”. Innym powodem niezadowolenia były „pewne różnice w zarobkach”, wynikające z faktu, iż „biuro wypłat pomyliło się obliczeniach też na niekorzyść kilku tkaczy”¹³⁴. (Cytaty za sprawozdaniami Komitetu Dzielnicowego PPR Górna Prawa). W PZPB Nr 5, na Oddziale Przędzalni „egipskiej” i częściowo „amerykańskiej” oraz w PZPB Nr 16 na Oddziale Przędzalni miały miejsce w sierpniu zatargi na tle płacowym. Brakuje niestety szczegółowych danych o formie protestów, liczbie uczestniczących w nich robotników i czasie ich trwania¹³⁵. W firmie Daube odnotowano kolejny protest, wywołany wyśrubowanymi normami: gdy robotnik przekraczał normę czasową, ta była automatycznie podwyższana, co prowadziło do obniżki zarobków i wpłynęło na fatalne nastroje w zakładzie: „nie warto pracować, bo obrywają normy”. W dniu sierpniowej wypłaty robotnicy odmówili jej przyjęcia, do przerwania pracy jednak nie doszło¹³⁶. 31 sierpnia doszło do strajku w Państwowej Wytwórni Radiotechnicznej (Tele-

¹³⁰ APŁ, PPR-KŁ, Wydział Ekonomiczny, Sprawozdania miesięczne wydziału, 1948 r., t. 105, Sprawozdanie za sierpień 1948 r.

¹³¹ APŁ, PPR-KD Śródmieście Lewa, Sekretariat, Sprawozdania I i II sekretarza KD, 1947-1948, t. 5, Sprawozdanie za sierpień 1948 r.

¹³² APŁ, PPR-KŁ, Wydział Ekonomiczny, Sprawozdania miesięczne wydziału, 1948 r., t. 105, Sprawozdanie za sierpień 1948 r.

¹³³ Biuletyny Informacyjne Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego (...), s. 147.

¹³⁴ APŁ, PPR-KD Górna Prawa, Sekretariat, Sprawozdania I i II sekretarza KD, 1945-1948, t. 5, Sprawozdanie za sierpień 1948 r. APŁ, PPR-KD Górna Prawa, Sekretariat, Sprawozdania I i II sekretarza KD, 1945-1948, t. 5, Sprawozdanie za sierpień 1948 r.

¹³⁵ APŁ, PPR-KD Widzew, Sekretariat, Sprawozdania I i II sekretarza KD, 1945-1948, t. 4, Sprawozdanie za sierpień 1948 r.

¹³⁶ APŁ, PPR-KD Górna Prawa, Sekretariat, Sprawozdania I i II sekretarza KD, 1945-1948, t. 5, Sprawozdanie za sierpień 1948 r.

radio). Zakłady te, wcześniej podlegające Ministerstwu Poczty i Telegrafów, podporządkowano Ministerstwu Przemysłu i Handlu. W starym układzie organizacyjnym pracownicy Oddziału Galwanizerni otrzymywali pół litra mleka i 10 dkg słoniny, a robotnicy za pracę w godzinach nadliczbowych chleb, kawę i kiełbasę. Z chwilą reorganizacji aprowizacja została częściowo wstrzymana, przeciw czemu zaprotestowała załoga. W ocenie Wydziału Zawodowego KŁ PPR do strajku by nie doszło, gdyby Rada Zakładowa oraz sekretarze kół PPR i PPS „byli na poziomie”: „Robotnicy do nich nie mają zaufania z powodu skorumpowania”, dlatego też „Wydział Zawodowy w porozumieniu z Dzielnicą Partyjną postanowił w najbliższym terminie roz�isać nowe wybory Rad Zakładowych oraz zamienić sekretarza koła PPR”. Kierownik Wydziału Zawodowego KŁ PPR, Stefan Czernik, który podpisał sprawozdanie zaakcentował ponadto, że cała dyrekcja zakładu „jest bezpartyjna i w tym celu należałoby skierować członka Partii”¹³⁷. Według Wydziału Zawodowego KŁ PPR protest trwał godzinę i 20 minut¹³⁸, według KD PPR Górna Prawa – pół godziny¹³⁹. W sierpniu łódzki Urząd Bezpieczeństwa raportował do MBP o osłabieniu dyscypliny wśród robotników – na wzrost nastrojów strajkowych zdaniem funkcjonariuszy Bezpieczeństwa miał wpłynąć brak urządzeń wentylacyjnych, co było szczególnie dotkliwe w czasie upałów. UB raportował, że 13 sierpnia strajkowano w PZPB Nr 1; 19 sierpnia – w PZPW Nr 35, na Oddziale Cerowni; 20 sierpnia – w PZPB Nr 6; zaś 26 sierpnia – w PZPB Nr 5 na Przędzalni „egipskiej” (o protestach tych wspominałem wyżej), a ponadto w PZPB Nr 17 i PZPB Ruda Pabianicka. W toaletach PZPB Nr 16 ukazały się napisy wzywające do strajku generalnego, podobnego do tego, jaki miał miejsce we wrześniu 1947 r. W „Biuletynie Informacyjnym” MBP z 18 września 1948 r. czytamy: „Sprawozdawca z Łodzi podaje, jakie środki profilaktyczne zastosowały partia, UB i CZPWł dla zlikwidowania nastrojów strajkowych, jednocześnie jednak stwierdza, że głównymi prowodyrami są przeważnie członkowie PPR, oraz że poważną część winy za zaistniałą sytuację ponosi CZPWł, który nie opracował odpowiednich norm i zarządzeń regulujących zagadnienie płac”¹⁴⁰.

Wrzesień

Sprawozdanie KŁ PPR informowało, iż „nastroje strajkowe”, które miały miejsce w sierpniu z powodu „agitacji wojennej” i trudności aprowizacyjnych zostały rozładowane i że w związku z tym „we wrześniu nie zanotowano poważnych zatargów”. Wyjątkiem miał być tylko dwugodzinny postój na Oddziale Tkalni

¹³⁷ AAN, PPR-KC, Wydział Zawodowy Łódź Miasto, 1946–1948, sygn. 195/XIII-18, Sprawozdanie Wydziału Zawodowego za sierpień 1948 r., k. 272.

¹³⁸ *Ibidem*.

¹³⁹ APL, PPR-KD Górna Prawa, Sekretariat, Sprawozdania I i II sekretarza KD, 1945–1948, t. 5, Sprawozdanie za sierpień 1948 r.

¹⁴⁰ Biuletyn Informacyjny Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego (...), s. 170.

PZPB Nr 8 oraz postój w Ośrodku Konfekcyjnym Nr 3 (bliższych danych nie podano)¹⁴¹. Dzielnice PPR donosiły z kolei o czterogodzinnym strajku 86 robotników w PZPW Nr 36 (Oddział II)¹⁴² i zatrzymaniu maszyn na 10 minut na Oddziale Przewijalni PZPJ-G Nr 4¹⁴³. W obu przypadkach powodem były niskie zarobki.

Październik

6 października zastrajkował Ośrodek Konferencyjny Nr 4: powodem była zmiana profilu produkcji (płaszczki zamiast ubrań eksportowych), w wyniku której znacząco obniżyły się płace. „Interwencje sekretarza PPR i przewodniczącego Rady Zakładowej nie odniosły skutku, raczej sytuację zaogniły”. W ocenie Wydziału Personalnego firmy strajk wywołały „nieodpowiednie elementy, które w najbliższej przyszłości muszą być usunięte”. Protest trwał cztery godziny, wzięło w nim udział według PPR 180 robotnic¹⁴⁴ (według UB – 400¹⁴⁵). 7 października w tym samym zakładzie miał miejsce piętnastominutowy postój – protest wywołały źle obliczone ekwiwalenty stołówkowe¹⁴⁶. Przez sześć dni strajkowała Huta Szkła, powodem był brak podwyżki płac i „pomocy zimowej” (nie wiadomo, o jaką pomoc chodzi). „Stwierdzono, iż robotnicy przeważnie się składają z elementu zdegenerowanego, pijackiego, w swoich żądaniach nie mieli racji” – sprawozdawał KD PPR na Widzewie. W końcu „robotnicy się załamali i poszli do pracy”¹⁴⁷. 14 i 15 października w Pabianicach usiłowano wywołać strajk z powodu przydzielenia na kartki odzieżowe materiałów o niskiej jakości, określone przez robotników mianem bubli, do przerwania pracy jednak nie doszło. Materiały zostały wymienione, miejscowi działacze PPR określili jednak sytuację jako „napiętą”¹⁴⁸. 7 października, w PZPB Nr 8, na Oddziałach Szwalni i Przewijalni, z powodu niskich zarobków (niższych, niż w poprzednim miesiącu o około 1000 zł), na które miała wpływ za jakość przędzy, 33 osoby przerwały na 30 minut pracę.

¹⁴¹ APŁ, PPR-KŁ, Sprawozdania miesięczne (dotyczące liczby członków PPR oraz sytuacji gospodarczej i politycznej w mieście), Rok 1945, 1946, 1947, 1948, t. 10, Sprawozdanie za wrzesień 1948 r., k. 166–167.

¹⁴² APŁ, PPR-KD Śródmieście Lewa, Sekretariat, Sprawozdania I i II sekretarza KD, 1947–1948, t. 5, Sprawozdanie za wrzesień 1948 r.

¹⁴³ APŁ, PPR-KD Górna Prawa, Sekretariat, Sprawozdania I i II sekretarza KD, 1945–1948, t. 5, Sprawozdanie za wrzesień 1948 r.

¹⁴⁴ APŁ, PPR-KD Śródmieście Lewa, Sekretariat, Sprawozdania I i II sekretarza KD, 1947–1948, t. 5, Sprawozdanie za październik 1948 r.

¹⁴⁵ Biuletyny Informacyjne Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego (...), s. 197.

¹⁴⁶ *Ibidem*.

¹⁴⁷ APŁ, PPR-KD Widzew, Sekretariat, Sprawozdania I i II sekretarza KD, 1945–1948, t. 4, Sprawozdanie za październik 1948 r.

¹⁴⁸ APŁ, PPR-KŁ, Wydział Ekonomiczny, CZPWł, Sprawozdania produkcyjne, Rok 1948, t. 144, Sprawozdanie z sytuacji w przemyśle włókienniczym za okres od 9 października do 15 października 1948 r.

Po zapewnieniu dyrektora naczelnego o przyznaniu bonifikaty strajku zaniechano¹⁴⁹. 15 października, w PZPW (brak numeru zakładu), w Oddziale Cerowni, w trwającym trzy godziny postoju brało udział 86 osób. Powodem było zwiększenie norm. Po przyrzeczeniu przywrócenia poprzednich norm przystąpiono do pracy¹⁵⁰. Niepokoje wywołane niskimi zarobkami i drożyzną miały ponadto miejsce w zakładach wełnianych, PZPW Nr 36, 37 i 38¹⁵¹. W PZPB Nr 5, Oddział Przędzalni „amerykańskiej”, przerwano pracę na trzy godziny w związku z obniżką płac według nowej umowy. „Bez dalszego rozszerzenia” strajk został zlikwidowany¹⁵².

Listopad

W listopadzie przerwały pracę Ośrodki Konfekcyjne, a w PZPJ-G Nr 4 przez pół godziny strajkowało 30 robotników. Powodem były niższe, niż w poprzednich miesiącach, zarobki. „Postoje te zostały zlikwidowane i przeszły prawie niespodziewanie”¹⁵³. Jak wynika ze sprawozdania Wydziału Ekonomicznego KŁ PPR z 10 grudnia 1948 r., przesłanego do KC PPR, nastroje wśród pracowników były w listopadzie bardzo dobre. „Było to wynikiem intensywnej akcji politycznej, a przede wszystkim akcji zobowiązań przedkongresowych” (chodziło o kongres zjednoczeniowy PPR i PPS). Ta ostatnia akcja miała wywołać „falę entuzjazmu” i prawdziwego współzawodnictwa przy podejmowaniu i wykonywaniu zobowiązań: „Na ogół w akcji nie było przecięć. Tylko w niektórych zakładach pracowano w godzinach nadliczbowych i w niedzielę. Te właśnie przecięcia spowodowały, że w poszczególnych fabrykach zanotowano pojedyncze wystąpienia przeciw zwiększonemu wysiłkowi, przeciw pepeerowcom i przeciw obecnemu rządowi”. „Wystąpienia te – jak napisano w sprawozdaniu – nie odbiły się szerszym echem. W związku z wykonaniem planu w zakładach zarządzono przerwy w pracy, w czasie których odbywały się masówki, a w większych firmach akademie i koncerty, co nie miało miejsca w roku ubiegłym”¹⁵⁴. W nieco innym duchu o pracy w godzinach nadliczbowych wypowiada się Inspektorat Ochrony Pracy CZPWł.: „Na poszczególnych zakładach włókienniczych w związku z pracą w godzinach nadliczbowych w celu wykonania planu produkcyjnego zauważa się niezadowolenie wśród robotników, a często też wrogie wystąpienia poszczególnych osób z tego powodu: w PZPB Nr 1 niektórzy robotnicy na Tkalni na-

¹⁴⁹ *Ibidem*.

¹⁵⁰ *Ibidem*.

¹⁵¹ *Ibidem*.

¹⁵² APL, PPR-KD Widzew, Sekretariat, Sprawozdania I i II sekretarza KD, 1945–1948, t. 4, Sprawozdanie za październik 1948 r.

¹⁵³ AAN, PPR-KC, Wydział Ekonomiczny w Łodzi, Sprawozdania do KC PPR Wydział Przemysłowy nadesłane z ŁK PPR, sygn. 295/XI-50, Sprawozdanie za listopad 1948 r.

¹⁵⁴ *Ibidem*.

mawiają innych, by nie pracowali poza godzinami normalnymi, mówiąc, że »tych którzy nie będą wychodzili z pracy w normalnym czasie trzeba będzie pobić to się nauczą«, »rząd karze robić, a my za to nic nie mamy«, »Żydzi rządzą w Polsce i dlatego każą pracować godziny nadliczbowe«. W PZPB Nr 2 na Oddziale Tkalni została pobita jedna z robotnic przez swych współtowarzyszy za to, że zgodziła się pracować po 12-cie godzin. W PZPB Nr 4 na Oddziale Tkalni niektórzy robotnicy mówią o tkaczach, którzy pracują na 32 krosnach, że »ta głupia hołota nie dosyć, że sama się męczy na 32 krosnach, to jeszcze chce by biedny naród poszedł w ślad za nią«. W PZPB Ruda Pabianicka na Oddziale Tkalni niektóre tkaczki podburzały innych, by nie pracowali po 12-cie godzin, a w sobotę 8-m godzin – »ludzie nie powinni się dać nabierać, gdyż w sobotę powinna być normalna praca«¹⁵⁵. Praca w godzinach nadliczbowych w zakładach wełnianych spowodowała w listopadzie przekroczenie funduszu płac o 108,7%. „To przekroczenie uzasadnione jest natężeniem akcji współzawodnictwa oraz stosunkowo dużą ilością godzin nadliczbowych w związku z przedterminowym wykonaniem planów rocznych przez szereg fabryk (»czyn przedkongresowy«)»¹⁵⁶.

Grudzień

Pomimo „bardzo dobrych nastrojów” i pozytywnej atmosfery towarzyszącej Kongresowi Jedności – tak przynajmniej oceniali sytuację działacze PPR – w grudniu doszło do trzech strajków: w PZPB Nr 1, na Przędzalni Odpadkowej, robotnicy przerwali pracę, gdyż nie dostali ekwiwalentu za mąkę i chleb. W PZPB Nr 9, na Tkalni, protestowano z powodu niskich zarobków uczniów. Bardziej szczegółowych informacji na temat tych strajków brak. Wiadomo tylko, że „oba zostały szybko zlikwidowane i nie przybrały szerszych rozmiarów”¹⁵⁷. 2 grudnia, w PZPB Nr 17, zastrajkowało około 30 tkaczy, protestujących z powodu nie wypłacenia ekwiwalentu żywnościowego¹⁵⁸.

¹⁵⁵ APŁ, PPR-KŁ, Wydział Ekonomiczny, CZPWł, Samodzielny Referat Ochrony, Sprawozdania produkcyjne, Rok 1948, t. 144, Sprawozdanie z sytuacji w przemyśle włókienniczym za okres od 28 listopada do 4 grudnia 1948 r.

¹⁵⁶ APŁ, CZPWł, Oddział Statystyki Ogólnej, Dyrekcja Przemysłu Wełnianego, Ogólna synteza działalności branży za IV kwartał 1948 r., t. 49, Sprawozdanie Dyrekcji Przemysłu Wełnianego, Dział Ekonomiki do CZPWł z 31 stycznia 1949 r., L.dz. II/EE 1/1638.

¹⁵⁷ APŁ, PZPR-KŁ, Wydział Ekonomiczny, Sprawozdania Wydziału Ekonomicznego KŁ, Rok 1948, 1949, sygn. 34/VIII/6, Sprawozdanie Wydziału Ekonomicznego za grudzień 1948 r.

¹⁵⁸ APŁ, PPR-KŁ, Wydział Ekonomiczny, CZPWł., Samodzielny Referat Ochrony, Sprawozdania produkcyjne, Rok 1948, t. 144, Sprawozdanie z sytuacji w przemyśle włókienniczym za okres od 28 listopada do 4 grudnia 1948 r.

Rok 1949

Powodem strajków w 1949 r. były głównie, a może przede wszystkim niskie płace i występująca szczególnie na rynku żywnościowym drożyzna. Pauperyzacja społeczeństwa łódzkiego pogłębiona dodatkowo wprowadzeniem w początkach roku Nowych Układów Zbiorowych Pracy, nie spowodowała jednak fali strajków, dotyczące bowiem uczestników protestów represje były coraz dotkliwsze. Samo słowo „strajk” jest już zresztą w stosunku do konfliktów, jakie miały miejsce w tym czasie w zakładach, mało adekwatne; tym bardziej jeśli wziąć pod uwagę obfitujące w robotnicze niepokoje lata 1945–1947. W 1949 r. nie było wystąpień zbiorowych na większą skalę, postoje miały miejsce rzadko (jeśli już, to przeważnie z powodu psucia się maszyn) i trwały krótko. Mimo to wciąż dochodziło do protestów, a pojęcie „strajk” pojawiało się we wszelkiego rodzaju dokumentach aparatu władzy.

Styczeń

W miesiącu tym miał miejsce gwałtowny spadek produkcji w przemyśle włókienniczym, w szczególności w zakładach bawełnianych, czemu towarzyszyło, m.in. w PZPB Nr 1 i 3, pogorszenie się jakości wytwarzanych tkanin. Udział gatunku I w ogólnej produkcji spadł poniżej połowy (w PZPB Nr 1 wyniósł 49%, w PZPB Nr 3 – 45,7%). Spowodowało to nie wykonanie zobowiązań eksportowych – żaden z łódzkich zakładów tej branży nie wykonał planów eksportu. W przemyśle metalowym obniżenie wydajności wyniosło średnio 10–15%, a w niektórych wypadkach nawet ponad 20% w porównaniu do dwóch ostatnich miesięcy 1948 r. W przemyśle elektrotechnicznym spadek wydajności przekraczał 35%¹⁵⁹. Władze partyjne winą za ten stan rzeczy obarczyły „działalność naszych wrogów klasowych lub ludzi nieświadomych, przez nich inspirowanych”¹⁶⁰. W związku ze zbliżającymi się wypłatami podjęto działania, mające zapobiec ewentualnym protestom. W sprawozdaniu KD Łódź Bałuty z 18 stycznia 1949 r. czytamy: „Na poszczególne oddziały [w PZPJ-G Nr 8 d. Buhle – *W. G.*] zostali przydzieleni odpowiedni towarzysze w celu zwrócenia uwagi na ewentualne fermenty, jakie mogłyby zaistnieć, aczkolwiek nie spodziewamy się poważniejszych nieporozumień. Zaobserwowano już wczoraj skrajne malkontenctwo u dwu pracowników na wykończalni i w tej chwili są oni już pod ścisłą obserwacją odpowiednich czynników”¹⁶¹. Sprawozdanie tego samego Komitetu Dzielnicowego (z 21 stycznia

¹⁵⁹ APL, PZPR-KŁ, Wydział Ekonomiczny, Sprawozdania Wydziału Ekonomicznego KŁ, Rok 1948, 1949, sygn. 34/VIII/6, Sprawozdanie za luty 1948 r.

¹⁶⁰ *Ibidem*.

¹⁶¹ APL, PZPR-KŁ, Wydział Ekonomiczny, Reforma systemu płac – sprawozdania, meldunki z przebiegu akcji, Rok 1949, sygn. 34/VIII/16, Sprawozdanie KD Łódź-Bałuty z 18 stycznia 1949 r.

1949 r.) informuje: „Jeżeli rozchodzi się o tę fabrykę [PZPJ-G Nr 8 – *W. G.*], zorganizowano aparat informacyjny, który w dniu wypłaty pracował bez żadnego zarzutu, wprowadzono dyżury dzienne i nocne”¹⁶². W piśmie Rady Zakładowej PZPB Nr 8, sygnowanym „ściśle poufne” i skierowanym 21 stycznia 1949 r. do członków Rady zawarto apel „o zwrócenie uwagi na zachowanie się pracowników w związku ze zbliżającym się terminem wypłaty na nowych warunkach Umowy Zbiorowej. Zarówno w dniu wypłat, jak i po wypłacie o wszelkich przejawach tak dodatnich, jak również ujemnych należy natychmiast meldować tel.[efonicznie] względnie [informować] pismem poufnym Prezydium Rady. Sprawę powyższą należy traktować jako b. ważną, gdyż cała odpowiedzialność za jakiegokolwiek następstwa wynikające na tym odcinku spada na R[adę] Z[akładową]”¹⁶³. Według sprawozdania Wydziału Ekonomicznego KŁ PZPR dla KC, „mimo naprężonej sytuacji, do strajków w m-cu styczniu nie doszło”¹⁶⁴, ale w rzeczywistości miały one miejsce. Informacje o nich pochodzą z „Biuletynów Dziennych” MBP. Zarejestrowane protesty były spowodowane w większości przypadków obniżką płac związaną z Nowym Układem Zbiorowym. 3 stycznia w PZPB Nr 5, na Przędzalni „amerykańskiej”, w ramach tzw. racjonalizacji pracy, zmniejszono liczbę pomocnic prządek (z dwóch do jednej na każdym stanowisku). Spowodowało to dwugodzinny strajk 56 prządek z dwóch zmian. Po „przeprowadzeniu rozmów” powróciły one do pracy¹⁶⁵. 10 stycznia z tego samego powodu w PZPB Nr 17 przez trzy godziny nie pracowało dziewięć prządek. Po interwencji Służby Bezpieczeństwa (nie wiadomo, na czym polegała) strajk został zlikwidowany¹⁶⁶. 60 przewijaczek z PZPB Nr 2 wstrzymało maszyny na dwie godziny, jako protest z powodu przyznania zbyt małej zaliczki (data dzienna nieznana)¹⁶⁷. W PZPB Nr 2, na Oddziałach Przygotowawczych Tkalni (Wątkowym i Przewlekalni), 30-osobowa delegacja zażądała od kierownictwa zakładów utrzymania dotychczasowych warunków płacy, czyli akordu zamiast dniówki z premią, w przeciwnym bowiem

¹⁶² APŁ, PZPR-KŁ, Wydział Ekonomiczny, Reforma systemu płac – sprawozdania, meldunki z przebiegu akcji, Rok 1949, sygn. 34/VIII/16, Sprawozdanie KD Łódź-Bałuty, L.dz. 16/49 z 21 stycznia 1949 r.

¹⁶³ APŁ, Wojewódzka Rada Związków Zawodowych w Łodzi, 1949 r., sygn. 702/II-77, Protokoły z zebrań, oceny sytuacji w związku z wprowadzeniem Nowej Umowy Zbiorowej i reformy płac na terenie poszczególnych związków zaw.[odowych] i zakładów pracy. Pismo Rady Zakładowej przy PZPB Nr 8 w Łodzi z 27 stycznia 1949 r. do członków Rady Zakładowej, L.dz. 28/49/Rz.

¹⁶⁴ APŁ, PZPR-KŁ, Wydział Ekonomiczny, Sprawozdania Wydziału Ekonomicznego KŁ do KC, Rok 1949, cz. I, sygn. 34/VIII/7, Sprawozdanie za styczeń 1949 r.

¹⁶⁵ CA MSWiA, Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego, Gabinet Ministra, t. 558 (41/463), Biuletyn Dzienny nr 2/162 z 4 stycznia 1949 r.

¹⁶⁶ CA MSWiA, Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego, Gabinet Ministra, t. 558 (41/463), Biuletyn Dzienny nr 7/167 z 11 stycznia 1949 r.

¹⁶⁷ CA MSWiA, Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego, Gabinet Ministra, t. 558 (41/463), Biuletyn Dzienny nr 10/170 z 14 stycznia 1949 r.

razie 40 osobom groziło zmniejszenie zarobków o 400–500 zł. Żądania nie uwzględniono. Robotnicy wrócili do pracy po „przeprowadzeniu rozmów”. Na Oddziale Skubalni tych samych zakładów pięcioosobowa delegacja w imieniu 50 robotników bezskutecznie domagała się od Rady Zakładowej obniżenia nowych norm pracy (datyienne obu wystąpień nieznane)¹⁶⁸. Ponadto w styczniu odnotowano przerwy pracy w Ośrodku Konfekcyjnym Nr 3 (sześć robotnic przerwało pracę na 15 minut) i w PZPB w Pabianicach (15 obciążaczek i natykaczek przerwało – nie wiadomo dlaczego – pracę na 10 minut; datyienne wystąpień nieznane)¹⁶⁹.

Luty

5 lutego, w PZPB Pabianice, 25 przątek przerwało pracę na 20 minut. Tego samego dnia w Ośrodku Konfekcyjnym Nr 1 szwaczki i pomagaczki (nie wiadomo, ile osób) przerwały pracę również na 20 minut¹⁷⁰. 7 lutego, w PZPB Nr 17, prządki wstrzymały 6 maszyn z powodu odebrania im pomocnic. W wyniku interwencji Służby Bezpieczeństwa pracę podjęto¹⁷¹. W PZPB Nr 8 miał miejsce półtoragodzinny protest 50 przewijaczek. Za przewijanie trzech rodzajów cewek, o różnej stawce zaszerogowania roboty, zażądały stawki najwyższej (w tego rodzaju wypadkach obowiązywała stawka średnia). Rozmowy prowadzone z przewijaczkami przez dyrekcję i funkcjonariuszy organów Bezpieczeństwa doprowadziły do podjęcia przez nie pracy¹⁷².

Marzec

5 marca w PZPW Nr 35 cerowaczki w liczbie 110 przerwały pracę na cztery godziny. Przyczyną protestu było niezadowolenie ze zmiany systemu pracy, a jednocześnie „podburzenie”¹⁷³. 10 marca 70 cerowaczek z PZPW Nr 37 odmówiło przyjęcia wypłaty niższej od poprzednich o 2–2,5 tysięcy zł (za 14 dni). Obniżenie zarobków miało być wynikiem spadku wydajności pracy spowodowanym zmianą norm i ostrzejszą klasyfikacją braków¹⁷⁴.

¹⁶⁸ CA MSWiA, Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego, Gabinet Ministra, t. 558 (41/463), Biuletyn Dzienny nr 13/173 z 18 stycznia 1949 r.

¹⁶⁹ CA MSWiA, Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego, Gabinet Ministra, t. 558 (41/463), Biuletyn Dzienny nr 17/177 z 22 stycznia 1949 r.

¹⁷⁰ CA MSWiA, Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego, Gabinet Ministra, t. 558 (41/463), Biuletyn Dzienny nr 28/188 z 7 lutego 1949 r.

¹⁷¹ CA MSWiA, Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego, Gabinet Ministra, t. 558 (41/463), Biuletyn Dzienny nr 29/189 z 8 lutego 1949 r.

¹⁷² CA MSWiA, Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego, Gabinet Ministra, t. 558 (41/463), Biuletyn Dzienny nr 39/191 z 20 lutego 1949 r.

¹⁷³ CA MSWiA, Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego, Gabinet Ministra, t. 558 (41/463), Biuletyn Dzienny nr 52/212 z 7 marca 1949 r.

¹⁷⁴ CA MSWiA, Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego, Gabinet Ministra, t. 558 (41/463), Biuletyn Dzienny nr 57/217 z 12 marca 1949 r.

Kwiecień

25 kwietnia, w PZPB Nr 5, robotnicy Skręcalni strajkowali przez dwie godziny protestując w ten sposób przeciwko wysuniętemu przez dyrekcję żądaniu odpracowania wolnych dni przedświątecznych¹⁷⁵. W PZPDz im. Kasprzaka wybuchł „dość ostry konflikt”. Pracownicy odmówili przyjęcia wynagrodzenia ze względu na jego drastyczne obniżenie (z 8000 na 5000 zł). Zatarg został zlikwidowany po złożeniu krojczym obietnicy wypłacenia 25% dopłaty za wykonywanie dodatkowych czynności związanych z oceną jakościową tkanin (data dzienna nieznana)¹⁷⁶.

Maj

Protestów nie odnotowano.

Czerwiec

3 czerwca pracownicy Oddziału Szwalni Spółdzielni Inwalidów zaprotestowali przeciwko przejściu z systemu dniówkowego na akordowy. Po półgodzinnej przerwie pracownicy wrócili do stanowisk, zgadzając się na akord¹⁷⁷. 9 czerwca, o godzinie 6.00, 130 tkaczy w PZPW Nr 3 zatrzymało krosna. O godzinie 8.15 do strajku przyłączyło się 75 robotników Przędzalni, a o godzinie 9.00 – 80 robotników Cerowni. Przyczyną protestu była wprowadzona przez dyrekcję zakładu zmiana terminów wypłacania zaliczek. Pensje za okres 16–31 maja wypłacono w trzech ratach, przy czym ostatnia została zatrzymana do następnej wypłaty (wypłacono ją 8 czerwca). Całkowita likwidacja strajku nastąpiła o godzinie 12.00. W opinii Stefana Kowalczyka, sekretarza KD Górna Lewa (wygłoszonej na Konferencji Miejskiej PZPR w dniach 11–12 czerwca 1949 r.) przyczyną strajku: „było nienależyte wytworzenie zrozumienia do wartości pracy w pojęciu naszym, socjalistycznym”, za czym krył się „brak czujności organizacyjnej członków partii, komitetu dzielnicowego, władz podległych organizacji i aktywistów. Źródło to wyszło z podziemia reakcji, którzy ciągle starają się nam przeszkadzać”. Natomiast Władysław Dworakowski stwierdził, że „ostatnie wypadki w PZPW Nr 3 jeszcze raz [...] wykazują nam, do jakiego stopnia związki zawodowe odebrane są od mas”¹⁷⁸. 17 czerwca, w PZPW Nr 4, miał miejsce 45-minutowy postój. Strajkowało 220 robotników, powodem było zaplombowanie zegarów kon-

¹⁷⁵ CA MSWiA, Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego, Gabinet Ministra, t. 559 (41/464), Biuletyn Dzienny nr 94/254 z 26 kwietnia 1949 r.

¹⁷⁶ APŁ, PZPR-KŁ, Wydział Ekonomiczny, Sprawozdania Wydziału Ekonomicznego KŁ do KC, Rok 1949, cz. I, sygn. 34/VIII/7, Sprawozdanie za kwiecień 1949 r.

¹⁷⁷ CA MSWiA, Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego, Gabinet Ministra, t. 559 (41/464), Biuletyn Dzienny nr 128/288 z 7 czerwca 1949 r.

¹⁷⁸ CA MSWiA, Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego, Gabinet Ministra, t. 559 (41/464), Biuletyn Dzienny nr 132/292 z 11 czerwca 1949 r.; APŁ, PZPR-KŁ, Konferencja miejska, stenogram, referat sprawozdawczy, protokół komisji mandatowej, rezolucje, Rok 1949, t. 1, Sprawozdanie z konferencji 11 i 12 czerwca 1949 r.

trolnych na krosnach. Po wyjaśnieniu dyrekcji, że chodziło o ujednoczenie systemu obliczania produkcji, i zdjęciu plomb, robotnicy przystąpili do pracy¹⁷⁹.

Lipiec, Sierpień

Protestów nie odnotowano.

Wrzesień

3 września, w PZPB Nr 3, na Oddziale „A”, część tkaczy przerwała pracę na 40 minut, a na 10 minut stanął cały oddział (315 osób). Przyczyną protestu było sprawdzanie produkcji przez kontrolerów zakładowych bez udziału tkaczy. 7 września w tych samych zakładach, na Oddziale „B”, z tego samego powodu 15 tkaczy protestowało 15 minut¹⁸⁰.

* * *

Informacji na temat dalszych protestów w 1949 r. nie znalazłem ani w archiwaliach PZPR i związków zawodowych, ani w skrupulatnie redagowanych „Biuletynach” Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego. Pozostaje przyjąć, że w drugiej połowie roku strajki, nawet w szczątkowej postaci (jak w ciągu pierwszych sześciu miesięcy) już nie wybuchały.

Stanowisko partii robotniczych i Związków Zawodowych wobec strajków w latach 1948–1949

Zarówno PPR, jak i PPS (po 15 grudnia 1948 r. – PZPR) były przeciwne wywieraniu presji strajkowej na administrację gospodarczą, jednak instancje niższego szczebla tej drugiej partii zajmowały postawę znacznie mniej ortodoksyjną, uważając, że realizując dalekosiężne plany nie można zaniedbywać stałego, bieżącego zaspokojenia potrzeb społecznych i podnoszenia poziomu życia, gdyż to właśnie powinno być cechą socjalizmu. W działalności PPR socjaliści dopatrywali się zbyt gwałtownych metod naruszania praw obywatelskich, gdyż w pojęciu działaczy drugiej partii „wrogiem klasowym”, był nie tylko przeciwnik polityczny, ale i narzekający na głodowe pensje robotnik. PPR trudno było posądzić o nieznamość realiów: „Jeżeli robotnik – zanotowano w Sprawozdaniu KD PPR Górna Lewa ze stycznia 1948 r. – sam pracuje i ma większą rodzinę na utrzy-

¹⁷⁹ CA MSWiA, Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego, Gabinet Ministra, t. 559 (41/464), Biuletyn Dzienny nr 138/298 z 20 czerwca 1949 r.

¹⁸⁰ CA MSWiA, Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego, Gabinet Ministra, t. 559 (41/464), Biuletyn Dzienny nr 202/362 z 6 września 1949 r. i Biuletyn Dzienny nr 205/365 z 9 września 1949 r.

maniu, jego zarobek nie jest wystarczający”¹⁸¹. Zdaniem pepeerowców sytuacja taka może być wykorzystana przez „wroga”, należy zatem zaostrzyć klasową czujność: „elementy wrogie nam wykorzystują nieświadomość niektórych robotników i za pomocą ich starają się zniekształcić wszystkie posunięcia Rządu, naszej Partii i kierownictwa zakładów”¹⁸². W sprawozdaniu tego samego KD, z marca 1948 r., czytamy: „Zarobki szczególnie w wydziałach gospodarczych są jeszcze niskie i tych to właśnie wykorzystują elementy wrogie demokracji ludowej, nastawiając ich wrogo do obecnej rzeczywistości”¹⁸³. PPR opowiadała się za wyciąganiem, jak najsurowszych konsekwencji: „elementy wrogie usuwa się z pracy”¹⁸⁴. Na przykład na wniosek organizacji partyjnej w PZPB Nr 5 za podburzanie do strajku usunięto ośmiu pracowników¹⁸⁵ w PZPB Nr 1 z kolei „najbardziej agresywne (niepoprawne) robotnice zostały zwolnione (usunięto 4 bezpartyjne, przeważnie młode)”¹⁸⁶. PPR dostrzegała w postawie socjalistów wykorzystywanie trudności gospodarczych do popierania wystąpień strajkowych zamiast przyczyniania się do ich likwidacji i oskarżała pepeesowców o chęć zdobycia wśród robotników taniego poklasku. Po strajkach na jesieni 1947 r. Henryk Wachowicz i Wincenty Stawiński publicznie wystąpili z postulatami zmiany systemu płac i premii w przemyśle, co przez działaczy PPR zostało uznane za przejaw działalności „antyjednolitifrontowej”¹⁸⁷. 14 kwietnia 1948 r., w Pabianicach, w trakcie wspólnej narady PPS i PPR, działacze tej ostatniej partii oskarżyli pepeesowców o sprowokowanie w 1947 r. strajku w Pabianickich Zakładach Przemysłu Bawełnianego¹⁸⁸. Stanowisko, które zajmowały obie partie robotnicze, a od 1949 r. Polska Zjednoczona Partia Robotnicza, obowiązywało także władze związkowe. Związki były całkowicie bierne wobec autentycznych problemów świata pracy. Za to, wraz z komórkami PPR, brały aktywny udział w likwidacji robotniczych protestów. Prominentny działacz łódzkich związków, towarzysz Przybył, mówił na naradzie aktywu gospodarczego PPR przemysłu włókienniczego: „W pierwszym okresie, który był ciężki i powodował ciągle awantury na fabrykach w postaci strajków, wtedy widziała partia i wszyscy ci, którzy obserwowali pracę związ-

¹⁸¹ APŁ, PPR-KD Górna Lewa, Sekretariat, Sprawozdania I i II sekretarza KD, 1945–1948, t. 4, Sprawozdanie za styczeń 1948 r.

¹⁸² *Ibidem*.

¹⁸³ APŁ, PPR-KD Górna Lewa, Sekretariat, Sprawozdania I i II sekretarza KD, 1945–1948, t. 4, Sprawozdanie za marzec 1948 r.

¹⁸⁴ APŁ, PPR-KD Śródmieście Lewa, Sekretariat, Sprawozdania I i II sekretarza KD, 1947–1948, t. 5, Sprawozdanie za luty 1948 r.

¹⁸⁵ APŁ, PPR-KD Widzew, Sekretariat, Sprawozdania I i II sekretarza KD, 1945–1948, t. 4, Sprawozdanie za październik 1948 r.

¹⁸⁶ APŁ, PPR-KD Fabryczna, Sekretariat, Sprawozdania I i II sekretarza KD, 1947–1948, t. 4, Sprawozdanie za luty 1948 r.

¹⁸⁷ W. Stefaniuk, *Łódzka organizacja PPR 1945–1948*, Łódź 1980, s. 225.

¹⁸⁸ *Ibidem*.

ków zawodowych stwierdzić muszą, że działaliśmy na odcinku zlikwidowania wszystkich zatargów bardzo dużo”¹⁸⁹. Warto wymienić, czym zajmowali się ponadto przedstawiciele łódzkich związków: ze Sprawozdania OKZZ w Łodzi za 1948 r. wynika, że zasiadali oni m.in. w takich gremiach, jak Wydział Apropowizacji Zarządu Miasta, Komisja Lotna dni bezmięsnych i bezciastkowych, Okręgowy Urząd Likwidacyjny, Komisja Specjalna, Komisja Cennikowa, Komisja Kontrolno-Kwalifikacyjna, Komisja Podatkowa, Komisja Doradcza przy Urzędzie Zatrudnienia¹⁹⁰. Duże zasługi w udaremnianiu protestów przypisywała sobie Polska Zjednoczona Partia Robotnicza, określana przez propagandzistów mianem awangardy klasy robotniczej. „Partia poprzez przygotowanie aktyw partyjnego wszystkich zakładów na terenie naszego miasta potrafiła skutecznie przeciwdziałać wszelkim próbom dywersyjnych wystąpień”¹⁹¹.

* * *

Strajki robotnicze w latach czterdziestych wciąż pozostają swoistą *terra incognita* i czekają na obiektywne opisanie. Zbadanie protestów, podejmowanych przez pracowników fabryk, a także strajków w innych środowiskach (np. na wyższych uczelniach) poszerzyłoby wiedzę o stanie świadomości społeczeństwa polskiego, o aktywności poszczególnych jego segmentów, o metodach działania organów bezpieczeństwa i aparatu propagandowego w stosunku do robotników, określanych mianem klasy przodującej. Potrzeba napisania strajkowej historii Polski Ludowej, uogólniającej doświadczenia zarówno wielkich zrywów w rodzaju 1956 r., jak i mało znanych strajków z okresu tuż powojennego oraz syntetyzującej wiedzę o protestach, tak robotników, jak rolników, uczniów i studentów, jest oczywista – bez niej każda synteza dziejów PRL będzie niepełna.

¹⁸⁹ AAN, PPR-KC, Wydział Ekonomiczny, sygn. 295/XI-1, Protokół narady aktywu gospodarczego przemysłu włókienniczego z 14 października 1948 r.

¹⁹⁰ APL, PPR-KŁ, Wydział Zawodowy, Sprawozdanie Okręgowej Komisji Związków Zawodowych, Rok 1945, 1946, 1947, 1948, t. 250, Sprawozdanie z sytuacji w przemyśle włókienniczym za okres od 28 listopada do 4 grudnia 1948 r.

¹⁹¹ APL, PZPR-KŁ, Wydział Ekonomiczny, Sprawozdania Wydziału Ekonomicznego KŁ, Rok 1948, 1949, sygn. 34/VIII/6, Sprawozdanie za luty 1949 r.